



International
JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
JOSHASjournal (ISSN:2630-6417)



Architecture, Culture, Economics and Administration, Educational Sciences, Engineering, Fine Arts, History, Language, Literature, Pedagogy, Psychology, Religion, Sociology, Tourism and Tourism Management & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:15

2019

pp.244-266

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

**MİLLİ MÜCADELE BAŞLARKEN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE
RUS BOLŞEVİK CUMHURİYETİ (1336/1920)**

NATIONAL STRUGGLE AND GETTING THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY
THE RUSSIAN BOLSHEVIC REPUBLIC (1336/1920)

Prof. Dr. M. Salih MERCAN

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Bitlis/Türkiye



Article Arrival Date : 29.03.2019

Article Published Date : 11.06.2019

Article Type : Research Article

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.99>

Reference : Erpalabıyık, B. & Okçu, V. (2019). "Milli Mücadele Başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi Ve Rus Bolşevik Cumhuriyeti (1336/1920)", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(15): 244-266

ÖZET

Birinci Dünya Harbi sonunda Orta Avrupa devletleri arasında meydana gelen siyasi ayrışma ve eski Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen bazı değişim hareketleri, yeni bir takım cereyan ve şartların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Sevr Muahedesi Türkiye'nin ölüm vesikası idi. Bu muahede ile İngiltere, Fransa, İtalya ve onların Balkanlardaki peyki Yunanistan arasında Osmanlı İmparatorluğu taksime uğruyordu. Padişah ve hükümeti sözde hâkim, fakat hakikatte mütefiklerin ve işgal ordularının esiri haline düşmüştü. Suriye ve Kilikya Fransız hâkimiyeti altına girmiştir. Mezopotamya bir İngiliz müstemlekesi olmuştu. İzmir bir Yunan vilayeti oluyordu. İtalyanlar Konya'yı nüfusları altına almaya çalışıyorlardı.

İşte Damat Ferit Paşa'nın nüfus ve iktidardan mahrum olan İstanbul Hükümeti azalarına Sevr'de dikta ettirilen muahede, geriye kalan Türk topraklarının taksiminden başka bir şey değildi. On iki yılda devamlı muharebeler sonucunda fakir düşen ve harap olan Türk insanını hiç hesaba katmamışlardı. Fakat bu insanların birden bire toprakları, hayatları ve mukaddes değerleri için gösterdikleri şiddetli mukavemet düşmanları için beklenmeyen bir durum olmuştu.

Milli Mücadeleyi zaferle sonuçlandıran yeni Türkiye, 1923Lozan Antlaşmasından itibaren dış politikasında tamamen barışsever bir yol tutmuştur. Eski ve büyük bir İmparatorluğun bir kısım toprakları üzerinde kurulmuş olan yeni Türk Devleti'nin, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da açarak işe başlamıştı. 2 Mayıs'ta İcra Vekilleri Heyetinin seçimi yapılmış ve on bir vekilden mürekkep Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmişti. Bilfiil milletin mukadderatına sahip ve hâkim olan Büyük Millet Meclisi, harici siyasetin sevk ve idaresini de tabiatıyla bu İcra Vekilleri Heyetine tevdi edilmişti. Hariciye Vekâlet'ine Tokat Mebusu Bekir Sami Bey Tayin edilmişti.

Sevr Antlaşması ile hürriyet ve istiklalimiz aleyhinde vermiş oldukları müthiş hüküm ve kararlarında ısrar eden İtilaf Devletleriyle Misak-ı Milli çerçevesi dâhilinde anlaşmanın ve bir itilafa varmanın mümkün olmayacağı artık anlaşılmıştı. Galip Devletlerin milli siyasetimize karşı almış oldukları vaziyet, tek kelime ile düşmanca idi. Bizim hayat hakkımızı, hürriyetimizi, istiklalimizi tanımak istemiyorlardı.

Rusya'nın mukadderatına hâkim olan Bolşevikler, İtilaf Devletleri ile muhtelif cephelerde harp halinde bulunuyorlardı. Emperyalist ve kapitalistlerin boyunduruğundan kurtulmak için uğraşacak olan Şark milletlerine her türlü maddi ve manevi yardım yapacaklarını prensip olarak kabul ettiklerini cihan umumi efkârı önünde ilan etmişlerdi. Diğer taraftan Sivas Kongresi'nden (4 Eylül 1919) bir- iki ay sonra Sovyet Rusya Hükümeti'nin Kafkas Bolşevik orduları Başkumandanı bulunan ChalveEliava'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun son durumunu incelemek üzere gizlice İstanbul'a göndermişti. ChalveEliava, İstanbul'daki milli teşkilatımız vasıtasıyla Anadolu harekâtı ile temasa geçmiş, emperyalizm cephesi karşısında Türk Milli haklarını tamamıyla tanıyacaklarını, takviye edeceklerini ve süratle yardıma başlayacaklarını bildirmişti. Buna benzer bir başka hadisede bir müddet sonra Berlin'de olmuştu. Üçüncü Enternasyonalin ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Bolşevik muharriri Redek, o tarihte Berlin'de bulunan eski Sadrazam Talat Paşa'nın Anadolu milli hareketi ile yakın bir münasebeti olduğunu sanarak kendisiyle temasa geçmişti. Redek, eski Harbiye Nazırı Enver ve eski Bahriye Nazırı Cemal Paşaların Moskova'ya gönderilmesini, bu iki paşanın Anadolu harekâtına yardım etmeleri temin

olunacağı vaadinde bulunmuştu. Enver ve Cemal paşalar çeşitli tarihlerde ve başka yollardan Berlin'den ayrılmışlardı. Cemal Paşa, arkadaşından daha önce Moskova'ya gitmişti. Türk resmi heyeti henüz yolda bulunuyordu.

Rus Sovyet hükümetinin muhtelif yollardan Türkiye ile temas aramaları, hatta Anadolu İnkılabı ile ilgileri bulunmayan kimselerin Ankara namı hesabına müzakereye girişmeleri üzerine, bu temasları yalnız bir kanala toplamak, resmi ve yetkili şahıslarla müzakerelerin yapılması ve mümkün olan müsait şartlarla bir anlaşmaya varılması maksadıyla Moskova'ya bir murahhas heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığında murahhas heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek), Doktor Miralay İbrahim Tali, (Öngören), Rize Mebusu Osman, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (General Seyfi Düzgören) beylerden müteşekkildi.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Rusya, Çiçerin, Karahan

ABSTRACT

Political divergence between the Central European states at the end of the First World War and some change movements in the former Ottoman Empire caused a new team dynamics and conditions. Treaty of Sevres was Turkey's death rationing. With this examination, the Ottoman Empire between England, France, Italy and Greece in their Balkans was under way. The sultan and his government were so-called judges, but were in fact a prisoner of allies and occupation armies. Syria and Cilicia came under French rule. Mesopotamia was a British mill. Izmir was a Greek province. Italians were trying to take the population of Konya.

This is nothing less than the division of the remaining Turkish territory in the war which was dictated by the government of Damat Ferit Pasha who was deprived of the population and power. Twelve years as a result of continuous battles of poor people who have been devastated and devastated. But the sudden resistance of these people to their land, their lives and their sacred values was unexpected for their enemies.

Ational War victories finalize the new Turkey, he has kept a completely peaceful path in foreign policy since the Treaty 1923loz. Old and established an empire over large parts of the territory of a new Turkish state, on 23 April 1920 opening Grand National Assembly of Turkey began work in Ankara. On May 2, the selection of the Chief Executive made by the Council and a representative from the ink on Grand National Assembly of Turkey had formed the government. The Grand National Assembly, which had the power and power of the nation, was, of course, entrusted with the delegation of the Executive Committee with the administration and administration of external politics. Tokat Mebusu Bekir Sami Bey appointed to the Ministry of Foreign Affairs.

Ith the Treaty of Sevres, we have now understood that it is not possible to reach an agreement and an agreement within the National Pact with the Entente States that insist on their great judgments and decisions against our freedom and independence. The status of the victorious states against our national politics was hostile with one word. They didn't want to know our right to life, freedom, independence.

The Bolsheviks, which dominated the fate of Russia, were waging war on various fronts with the Entente States. The imperialist and the capitalists, who were struggling to get rid of the yoke of the capital, proclaimed in principle that they would accept all kinds of material and moral assistance to the nations of the nation in front of the cihan. On the other hand, a few months after the Sivas Congress (4 September 1919), he had secretly sent the ChalveEliava, the Commander in Chief of the Caucasian Bolshevik armies of the Soviet Russian Government, to Istanbul to look into the final situation of the Ottoman Empire. ChalvaEliava had contacted the Anatolian operation through our national organization in Istanbul and reported that they would fully recognize, reinforce and help the Turkish national rights in the face of imperialism. He had been in Berlin for a while later. The Bolshevik messenger Redek, one of the leading figures of the Third International, had contacted him, believing that the former Grand Vizier Talaat Pasha in Berlin had a close relationship with the Anatolian national movement. Radek, former Harbiye Minister Enver and former Navy Minister Cemal Pasha sent to Moscow, promised that these two pasha will help ensure the Anatolian movement. Enver and Cemal pashas had left Berlin on various dates and in other ways. Cemal Pasha, before his friend had gone to Moscow. Turkish official delegation was on the way.

Russian Soviet government in various ways from the contact calls with Turkey, even the person without interest and Anatolian Revolution, upon entering into negotiations account nam Ankara, to collect only one channel these contacts, conducting negotiations with the official and authorized persons and Moscow with the aim of reaching a deal with the possible suitable condition a It was decided to send the executive board.

The chairman of the Foreign Minister Bekir Sami Bey, under the chairmanship of the Minister of Economics Yusuf Kemal (Tengirşek), Doctor Miralay İbrahim Tali, (Foreseller), Rize Mebusu Osman, the Governor of the district of Harbiye Seyfi (General Seyfi Düzgören) was made up of gentlemen.

Keywords: Turkey Grand National Assembly of Turkey, Russia, Chicherin, Karahan

1. GİRİŞ

Birinci Dünya Harbi sonunda Orta Avrupa devletleri arasında meydana gelen siyasi ayrışma ve eski Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen bazı değişim hareketleri, yeni bir takım cereyan ve şartların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Sevr Muahedesi Türkiye'nin ölüm vesikası idi. Bu muahede ile İngiltere, Fransa, İtalya ve onların Balkanlardaki peyki Yunanistan arasında Osmanlı İmparatorluğu taksime uğruyordu. Padişah ve hükümeti sözde hâkim, fakat hakikatte mütteliklerin ve işgal ordularının esiri haline düşmüştü. Suriye ve Kilikya Fransız hâkimiyeti altına girmiştir. Mezopotamya bir İngiliz müstemlekesi olmuştu. İzmir bir Yunan vilayeti oluyordu. İtalyanlar Konya'yı nüfusları altına almaya çalışıyorlardı.

İşte Damat Ferit Paşa'nın nüfus ve iktidardan mahrum olan İstanbul Hükümeti azalarına Sevr'de dikta ettirilen muahede, geriye kalan Türk topraklarının taksiminden başka bir şey değildi. On iki yılda devamlı muharebeler sonucunda fakir düşen ve harap olan Türk insanını hiç hesaba katmamışlardı. Fakat bu insanların birden bire toprakları, hayatları ve mukaddes değerleri için gösterdikleri şiddetli mukavemet düşmanları için beklenmeyen bir durum olmuştu

Daha 1919 başlarında mütarekenin hemen akabinde Doğu Anadolu'da Erzurum ve diğer vilayetleri işgal eden müttefiklere karşı isyan hareketi başlamış ve batıya doğru genişleyerek gelişmişti. . Bu genişleme müttefiklerin siyasi ve askeri tazyiklerinden ziyade beş yıllık harp ve ablukanın tesiriyle mahsullerini satamayan insanların limanlarını serbest bir hale koymak için duyduğu iktisadi ihtiyaçtan dolayı kolaylıkla meydana gelmişti.

Mevzii halinde olan bu isyan, harp sırasında büyük bir gelişme göstermiş, şehirlisi, köylüsü, okumuşu, okumamışı bu isyana katılmıştı. Bu isyana askeri sınıfında katılması ve organizasyonu yapması ile müstakil bir Türkiye'nin ihyasına sağlayacak geniş ve şümüllü bir milli hareket halini almıştı.

2. DIŞ YARDIM VE BOLŞEVİK RUSYA

1919 yılı sonuna doğru Erzurum Kongresini takip eden Sivas kongresi ile Kuvayı Milliye'nin teşkili ve bir milli programın tanzimi Türkiye'nin teşekkülü için bir başlangıç noktası idi.1920'de İstanbul Mebusan Meclisinin dağıtılması, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyetine yardım etmiş ve Ankara yeni Türkiye'nin tabii merkezi olmuştu. Bu andan itibaren Türk Milletinin İnkılap mücadelesi ile Ankara Hükümeti'nin fena teçhiz edilmiş olan ordusunun müttefiklerin müfrezeleriyle mükemmel teçhiz edilmiş yüz bin kişilik Yunan Ordusuna karşı kazandığı galibiyetler en çok müttefikler arasında birlik ve ittifakın mevcut olmamasından ileri gelmişti.

İtalya savaş hukuk çıkarından bir yerde vaz geçerek iktisadi fütuhatı tercih etmek peşindeydi. Bu nedenle suretle İngiltere ve Fransa'dan yüz çevirmişti. İngiltere ve Fransa işgal ettikleri mıntikalarda birbirlerine karşı entrikalar çevirmeğe başlamışlardı. Bununla beraber Kilikya ve Suriye'de isyan ve ihtilal çıkarma ve devlet ricalini satın alma siyasetini güden İngiltere, hareket serbestisini elinden bırakmamıştı. Son zamanlarda İngilizler tarafından Suriye tahtına oturtulan Emir Faysal'ın haydutluğu yüzünden Fransa yüz milyonlarla Frank ve on binlerce asker kaybetmişti. Fransa'da buna karşı Mezopotamya'da entrikalar çevirmeye başlamıştı.¹

Tamamen İngiliz hâkimiyeti altına girmiş olan İstanbul'da da Fransa'nın durumu memnuniyet verici durumda değildi. Kazandığı muvaffakiyet İngiliz komiseri yerine İtalyan fevkalade komiserinin tayininden ibaret kalmıştı. Fransa bu fena durumu, Sevr Muahedesini İngiliz ve harpten bitap düşen Yunanlıların aleyhine bir daha tetkik etmeye mecbur kalmıştı.

Bu fena siyasetin en önemli merhalesi Fransa murahhası Franklin Buillon'un Ankara ile akdettiği antlaşma olmuştur. İktisaden çok kudretli olan İngiltere eski Osmanlı İmparatorluğu'nun istilasını kendisi için bir prensip olarak kabul ettiği için (İstanbul- Bağdat demiryolu, Cebelitarık, İstanbul, Süveyş kanallarının zaptı ile Akdeniz'i bir İngiliz gölü haline getirmek) yeni Türkiye'ye karşı daima bir düşman siyaseti gütmüş, (Yunanistan'a aşırı yardım ve destek sağlama, Anadolu, Irak'ta çeşitli ayaklanma ve isyana teşvik aynı zamanda Türkiye'nin yerine Müslüman âleminin başına kendisine bağlı Emir Faysal'ı geçirme çabaları, İngiliz himayesi altında hilafetin ihyası ve saire. Ve Fransa da İngiliz emperyalizm faaliyetlerine daha az müsaadeye mecbur olmuş ve Franklin Buillon imzaladığı (bu antlaşma Sakarya Muharebesinden otuz yedi gün sonra 20 Ekim 1921'de imzalanmıştır.) ile ancak Suriye, Fransa'nın mandası altına alınabilmişti. Türkiye'de Mezopotamya da hareket serbestisi hakkını muhafaza etmekle beraber Suriye de Müslüman propagandasından vaz geçmişti.²

¹-Ali Faut Cebesoy, Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya, Temel Yayınları, İstanbul, 2017, s. 89

²-Cebesoy, a.g.e., s. 89

Sevr Antlaşması ile hürriyet ve istiklalimiz aleyhinde vermiş oldukları müthiş hüküm ve kararlarında ısrar eden İtilaf Devletleriyle Misak-ı Milli çerçevesi dâhilinde anlaşmanın ve bir itilafa varmanın mümkün olmayacağı artık anlaşılmıştı. Galip Devletlerin milli siyasetimize karşı almış oldukları vaziyet, tek kelime ile düşmanca idi. Bizim hayat hakkımızı, hürriyetimizi, istiklalimizi tanımak istemiyorlardı.

Rusya'nın mukadderatına hâkim olan Bolşevikler, İtilaf Devletleri ile muhtelif cephelerde harp halinde bulunuyorlardı. Emperyalist ve kapitalistlerin boyunduruğundan kurtulmak için uğraşacak olan Şark milletlerine her türlü maddi ve manevi yardım yapacaklarını prensip olarak kabul ettiklerini cihan umumi efkârı önünde ilan etmişlerdi. Diğer taraftan Sivas Kongresi'nden (4 Eylül 1919) bir-iki ay sonra Sovyet Rusya Hükümeti'nin Kafkas Bolşevik orduları Başkumandanı bulunan ChalveEliava'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun son durumunu incelemek üzere gizlice İstanbul'a göndermişti. ChalveEliava, İstanbul'daki milli teşkilatımız vasıtasıyla Anadolu harekâtı ile temasa geçmiş, emperyalizm cephesi karşısında Türk Milli haklarını tamamıyla tanıyacaklarını, takviye edeceklerini ve süratle yardıma başlayacaklarını bildirmişti. Buna benzer bir başka hadisede bir müddet sonra Berlin'de olmuştu. Üçüncü Enternasyonalin ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Bolşevik muharriri Redek, o tarihte Berlin'de bulunan eski Sadrazam Talat Paşa'nın Anadolu milli hareketi ile yakın bir münasebeti olduğunu sanarak kendisiyle temasa geçmişti. Redek, eski Harbiye Nazırı Enver ve eski Bahriye Nazırı Cemal Paşaların Moskova'ya gönderilmesini, bu iki paşanın Anadolu harekâtına yardım etmeleri temin olunacağı vaadinde bulunmuştu. Enver ve Cemal paşalar çeşitli tarihlerde ve başka yollardan Berlin'den ayrılmışlardı. Cemal Paşa, arkadaşından daha önce Moskova'ya gitmişti. Türk resmi heyeti henüz yolda bulunuyordu.³

Yeni Türkiye'nin en eski ve şimdiki yakın dostu Sovyet Rusya idi, Osmanlı İmparatorluğunun gerileyip yıkılmasında her devletten daha fazla çaba harcamış olan Çarlık Rusya'sı, 1682 yılından 1918 yılına kadar süren iki buçuk asırdan daha az bir zaman içerisinde güney komşusuna karşı on savaş vermiş ve bu iki devlet bu iki yüz elli yıllık zamanın beşte birini mücadele ile geçirmişlerdi. Romanoflarla Osmanlı Türkleri arasında hakiki güvene dayalı münasebetler asla kurulamadığı halde, bu derin husumet yerini Birinci Dünya Harbi sonunda yakın bir dostluk ve itimada terk etmiş gözüküyordu.⁴

Milli Mücadelenin başladığı ilk günlerde Anadolu hareketi önderleri doğu siyasetini üstün tuttıkları görülmekteydi. Bağlaşık Devletler Türkiye'ye onurlu bir barış önerse, Batı'lı Devletler ile bir uzlaşmaya varmayı yeğ tutacaklardı. Ancak, Milli Mücadele önderleri, batı ile bir anlaşmaya varılmayacağını anlayınca, dikkatlerini Doğu'ya çevirmiş, Doğu'nun yeni Türkiye'yi tanımakla kalmayacağını, Misak_ı Milli'nin uygulanması yolunda Türkiye'ye her türlü yardımda bulunacağına inanmaya başlamışlardı. Dolayısıyla, Doğu siyasetini uygularken, bu siyasetin kendi ulusal amaçlarıyla ve ilişki kurmayı diledikleri ülkelerin emelleriyle çelişmemesine büyük dikkat göstermiş, konu ne kadar karışık olursa olsun, sonunda Doğu siyasetinde büyük başarı sağlamış, ama Kafkasya'yı ve İslam dünyasını kendi etkisi altına almaya çalışan Bağlaşık Devletlerin Rusya'nın güney batısında oluşturdukları ablukanın güçlenmesinin, Anadolu'ya egemen olacak güce bağlı olduğunu iyi biliyordu. Anadolu'daki mücadelenin kendi ilkelerine ters düşmediğini anlayarak Milli Mücadeleyi desteklemeyi kendi politikasının temel unsuru olarak görüyordu.

22 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletlerince resmen işgali üzerine, her yandan kurtuluş ümitlerinin ortadan kalkmış olduğu bir sırada, Milli Mücadelecilerin, Bolşevik Sovyet Rusya'nın yardımını sağlamaktan başka çare kalmadığını sezmeye, "düşmanımın düşmanı benim dostumdur" ilkesinden hareketle, Sovyet Rusya İle işbirliği imkanlarını araştırmaya başlamışlardı. Kazım Karabekir Paşa, 17 Mart'ta o sırada Bakü'de bulunan Halil Kut ve Nuri Kılılgil paşalara gönderdiği telgraflarda, Bolşeviklere yaklaşmanın önemine değinmiş, Mustafa Kemal Paşa'da 2 Nisan'da Kazım

³-Cebesoy, a.g.e. s. 165-166

⁴-Salim Burçak, Moskova görüşmeleri ve Dış Politikamız üzerindeki Tesirleri, Ankara, 1983, 8

Karabekir Paşaya Ankara'dan gönderdiği telgrafta; Ulusu kurtarmak için gerekli her özveride bulunarak Bolşeviklerle bir anlaşma yapma vaktinin geldiğini bildirmişti.⁵

Rus Sovyet hükümetinin muhtelif yollardan Türkiye ile temas aramaları, hatta Anadolu İnkılabı ile ilgileri bulunmayan kimselerin Ankara namı hesabına müzakereye girişmeleri üzerine, bu temasları yalnız bir kanala toplamak, resmi ve yetkili şahıslarla müzakerelerin yapılması ve mümkün olan müsait şartlarla bir anlaşmaya varılması maksadıyla Moskova'ya bir murahhas heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığında murahhas heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek), Doktor Miralay İbrahim Tali, (Öngören), Rize Mebusu Osman, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (General Seyfi Düzgören) beylerden müteşekkildi.

Ankara Milli Hükümeti bu suretle ilk defa olarak Bolşeviklerle siyasi münasebetlere girmiş bulunuyordu. Bekir Sami Bey heyetinin esas vazifesi, Sovyet Rusya ile bir dostluk anlaşması imzalanmasını sağlamak ve ihtiyacımız olan para ile her türlü harp malzemelerini temin etmektir.

Aramızda henüz dostluk münasebetleri kurulmamış olduğundan Taşnak Ermenistan ve Menşevik Gürcistan topraklarından geçerek Kars-Gümrü-Tiflis-Bakü yoluyla ve Trenle Moskova'ya gitmek imkânsızdı. 11 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'dan hareket eden murahhas heyetimiz Trabzon'dan taka ile Tuvapsa'ya çıkmak zorunda kalmıştı. O tarihlerde kömür buhranı ve Zelonni adı verilen komünist aleyhtarları çetelerin katarlara baskın yapmaları yüzünden şimendifer nakliyatı normal olarak yapılamamaktaydı. Bundan dolayı dolambaçlı ve uzun yollarla bir yol takip eden murahhaslarımız tam altmış dokuz gün de Moskova'ya varabilmişleri.

29 Temmuz 1920 tarihinde Moskova'ya varan Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk Kurulu, karşılıklı kuşku ve kararsızlık havası içinde Sovyet önderleriyle görüşmelere başlıyordu. Moskova'ya varışlarında yüksek rütbeli hiçbir Sovyet yetkilisi onları garda karşılamaya gelmemişti. O günlerde Petersburg'da oturma yapan 3. Enternasyonal'e katılmış olmalarını özür olarak ileri sürüyorlardı. Kendilerine karşı gösterilen bu ilgisizlik, Türk temsilcilerini öfkeliyordu. Esasen yine o günlerde Bolşeviklerin, Türklerin en büyük düşmanları olarak nitelendikleri İngilizlerle bir ticaret anlaşması imzalamak üzere yaptıkları görüşmeler, Kafkaslarla, Anadolu'ya karşı besledikleri emeller, Ermenilerle Türkler arasındaki sınır sorununda arabuluculuk önerisinde bulunmuş olmaları ve böylece Milli Mücadeleyi başlatanları Kafkaslardaki Ermeni setini yıkmak fırsatından yosun bırakmalara, Türklerin Sovyetlere karşı olan kuşkularını oldukça artırmıştı. Bu karşılıklı kuşku duyguları içinde, Türk temsilcileri, Sovyet Dışişleri Komiseri Georgi Vasilievich'le resmi olmayan bir görüşme yapıyorlar; bu görüşme sırasında, iki tarafın birbirine olan kaygı ve kuşku ani olarak açığa çıkıyordu. Çiçerin, o sırada Türklerle Fransızlar arasındaki ilişkilere bağlı kuşkularını belirtmekten geri kalmıyor, ama Sovyet Rusya ile İngiltere arasındaki ilişkiler konusunda Türklere güvence vermeye çalışıyordu. Yardımcısı Karahan'la o akşam resmi görüşmelere başlayabileceklerini bildiriyordu. Buna karşılık veren Türk delegeleri, Fransızlarla olan askeri ve siyasi ilişkiler konusunda Çiçerin'e bilgi veriyor ve Karahan'la görüşmeyi kabulleniyorlardı.⁶

Yapılan görüşmelerde, Bekir Sami Bey'in güçlü görüşlerine karşılık Çiçerin, Türkiye'ye yapılacak Sovyet yardımının Ermenilere toprak verilmesi şartına dayandığını öne sürüyor; bu sözlere şaşırarak Bekir Sami bey, Türkiye'nin gerek Yunanlılara gerekse Ermenilere toprak vermemek için bir yıldan beri İtilaf devletlerine karşı savaşmakta olduğunu hatırlatıyor, bir dost bildiği Sovyet Rusya'nın, Türkiye'yi bölmek amacını güden İtilaf Devletleri gibi davrandığını; dolayısıyla Sovyet dostluğunun yararlarını göremediğini bildiriyordu.⁷

⁵-Salahi R. Sonyel, Mustafa Kemal (Atatürk) Ve Kurtuluş Savaşı, (yeni Belgelerle)1918-1923, II. 888

⁶-Selahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, II, s. 12

⁷-Sonye, a.g.e. s. 17

3. BOLŞEVİKLERLE GÖRÜŞMELERİN VE SONUCUN MECLİSE AKTARILMASI

Tarihi önemi ve değeri nedeniyle, Meclisin 16 Ekim 1920 tarihli gizli oturum görüşmelerinde ele alınan konular detaylarıyla aşağıda verilmiştir.

Meclis Başkanı, Heyeti Vekileniz bu mesele hakkında Heyeti Celilenizin mütalâatını dinleyecek ve bunun üzerine kendi noktai nazarını teşrih edecektir, diyerek ilk açıklamayı **Yusuf kemal Bey'e verdi.**

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Efendim Heyeti Celilenize malûmat vermek için bir kısa bildirecektir. de uzun yol vardır. **Kıyası; bu muahede yapıldı, bir maddesini biz halledemedik ve kendimizi halle salâhiyettar ve mezun görmedik.** Yukarıdan aşağıya meseleyi anlatmak başınızı ağrıtacaksa da daha ziyade malûmat vermek için mecburiyet vardır. Çünkü biz oraya gittiğimiz vakitte oraları başka surette zannediyorduk. Orada bilmediğimiz görmediğimiz hata tasavvur bile etmediğimiz bazı hususta tesadûf ettik. Heyeti Vekilenin istişare etmek üzere arz ettiği ve daha doğrusu bütün manisiyle mukadderatı müstakbelesi hakkında karar ittihazı fevkalâde ehemmiyetli bir şey olduğu için başınızı ağrıtmaya mecbur olacağım

Buradan hareketimizin yetmiş birinci günü Moskova'ya vardık. Biraz hikâye kabilinden olacak, bazen maksadın haricine çıkacağım, bu hususta af buyurunuz. Öteden beri alışıldığı veçhile istasyona bir heyeti mahsusa gelecek bu memlekette Hariciye Vekili olan zat vardı. Devleti umuru hariciyesini eline almış ve hükümetin en yüksek bir memuru olduğu için Avrupa âleminde öteden beri müesses olduğu veçhile büyük bir adam istikbale gönderilmek lâzım gelir zannettik. Biz evvelce Varşova böyle bir heyetin gelmekte olduğunu bildirmiştik. Hatta bize (Rotko-mo) dedikleri bir memur dedi ki, hariciye komiserinden emir aldık, böyle bir Türk heyeti gelecektir. Her tarafta hürmet riayet edilsin diye. Moskova'ya gelmekte olduğumuzu bildikleri halde bir saat kadar garda bekledik. Eski usul takip edilmiş olsa idi doğrudan doğruya istikbal edilmek icap ederdi veyahut tarziye verilmesi lâzım gelirdi. Fakat biz eski tarzın eski kabulün tamamıyla keenlemyekün bir halde olduğunu fark ederek tabii bekledik. Bir saat kadar bekledikten sonra, yolda bizi tanıyıp bizimle münasebat tesis eden bir Müslüman yanımıza geldi. O vakte kadar kimse gelmedi. Kremlin sarayının karşısındaki bir yere indik. Biz oraya vardığımızdan bir saat sonra Hariciye komiserliğinden bir zat geldi. Kendisi Buhara'da sefir imiş. Hariciye Komiserliği namına bize safa geldiniz dedi ve dedi ki; Hariciye erkânının hepsi bugün Petersburg ta. Üçüncü enternasyonalın açılması münasebetiyle oraya gittiler.⁸ Burada kimseler yoktur. Hariciye Komiserliğinde büyük memurlar da yoktur. Sizin Tuapsuya muvasalatımızın telefonu aynı zamanda bize geldi. Onun için sizi istikbal edemedik. Kendisine Hariciye Komiseri ile ne vakit görüşebileceğimizi söyledik. Bir mevidi mülakat tayinini de söyledik. Diploması usulünde Avrupa'da bazı adetler vardır. Usulen, biz oraya gittiğimizde evvelâ Hariciye Komiserine, Reisi Hükümete, salisen bütün erkâna usulen kartlar bırakmak lâzım gelir, biz geldik, gibi. Onlar da gelirler iadei ziyaret ederler. Bizim onu yapmağımız lâzım gelirdi. Bu merasim kâmilen kalktı dedi. Onun için biz kartvizit bırakmadık. Bunu mahsus söylüyorum ki meseleyi iyice anlatmak için. Bilhassa içimizde Hariciye Komiseri olduğu için hemen aynı gün iade ziyaret lâzımdır.⁹Aradan iki üç gün geçti. Bize dediler ki: Sizi bugün Hariciye Komiseri ile Hariciye Komiserliği müsteşarı kabul edecek. Bize saray gibi bir binanın müştemilâtından olan bir yeri hasretmişlerdi. Daire hakikaten saray gibi idi.. Som gümüşten idi. Eskiden kalmış imiş. Asıl binayı bu gibi muahede ve müsahelaların müzakeratına hasretmişler. Buraya gelecek dediler. Aradan bir müddet geçti. Hariciye Komiseri Çiçerin'le, Komiser Muavini Karahan'ın o büyük binada bize müntazır olduklarını söylediler. (Buradan giderken bize) iki tane müşavir vermişlerdi. Birisi, Dr. İbrahim Tali Bey, diğeri Seyfi Bey. Osman Bey dahi beraberimizde idi. Bendeniz ve hep beraber gittik. Görüşmeye başladık. Hariciye Komiseri Çiçerin Fransızca konuşuyordu. Fakat Karahan yalnız Rusça bilir. Çiçerin sekiz dokuz lisan ile konuşur. Fakat Müsteşarı Karahan Rusçadan başka konuşmuyordu. Çiçerin Fransızca konuştuğu için mükâleme başladı. Gayet samimî bir lisanla bize idare i kelâm ediyor. Halil Paşa

⁸-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 158

⁹-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 159

buraya geldi, onunla bazı cihetleri kararlaştırdık. O hususu hükümetinize arz edecektir. Biz de o daire dâhilinde müzakere ederiz dedi. İkinci sözü Fransızlarla bir mütareke akdetmek üzere imişsiniz nedir o? Bizi biraz endişeye düşürdü de onun için sorduk, dedi. Sırf mevzî bir mütareke akdedilmek üzere idi. Çünkü malûmu âliniz biz buradan çıktıktan sonra o müzakere akdedilmiştir. Sonra Çiçerin müteakibinden İngilizlerle görüşmekte olduklarını söyleyerek onlarla ne yapıyorsunuz dedi ve ilâve etti ki, İngilizlerle görüşmek neticesinde takarrür edecek sureti sizinle birlikte kararlaştırırız. Siz bu cihetten şüpheye düşmeyiniz, dedi. Dördüncüsü; biz sizden, İslam âleminde inkılabın muvaffakiyeti için çok istifade edeceğiz. Hususiyle inkılâba karşı İslam âleminde hareketler vukua gelecek, o hareketlerin esasatı İslamiye ye muvafık olup olmadıkları hakkında mütalâalar dermeyanıyla bize yardım edersiniz değil mi? Dedi. Müzakere bu gibi hususta inhisar etti. Akşam burada Karahan'la birleşip müzakereye başlayabilirsiniz dedi. Hakikaten o akşam Müsteşar Karahan'la birleştik. Bununla görüşmek biraz güç olurdu. Çünkü Fransızca bilmiyordu. Bizim Osman Beyin tercümanıya konuşuyorduk. Karahan'la konuşmaya başladığımızda ilk mesele şüphesiz yol meselesi oldu. Yani Azerbaycan ile bizim aramızın yol temini meselesi oldu. Çünkü bize muavenet edeceklerini, bize altmış bin silah vereceklerini, bize para vereceklerini, top vereceklerini bu muavenetlerin bilhassa silâhların, topların şevki karadan yol olmasına mütevakkıftı. Karadan yol ise, biliyorsunuz doğru yol Ermenistan'dan geçiyordu. Ermenistan'ın altından Azerbaycan'ın içerisinden bir yol daha vardı. Bakü'den aşağıya kadar kısmen şimendifer var. Oradan arada şimendifer yok. Bilhassa bu kısım Ermenilerin elinde idi. Onun için biz ihtiyacımız olan silahı bir an evvel almak için bu yol meselesi mevzubahis oldu. Karahan Ermeni'dir. Komünist Ermeni'dir. Öteden beri şimdiki Rus inkılapçılarıyla çalışmış hakikî bir komünisttir. Bolşevik demiyorum. Bolşevik ve komünisti ileride izah edeceğim. Yani Karahan haddi zatında komünistlikten dolayı milletçi bir adam olmamak lâzım geldiği halde, elbette damarlarındaki kanın tesiri vardır. Bununla beraber gayet zarif ve bize gayet samimî görünüyor. Yolu açmaya taraftar görünüyor ve kendisi bilhassa biz geldikten sonra, bizim gelmek üzere olduğumuzu haber aldıktan sonra bu yolun ne suretle açılmak lâzım geldiğini düşündüğünü söyledi.¹⁰ Pek uzun konuştuk. O sıralarda idi ki oraya Oltu'nun Ermeniler tarafından işgal edildiği haberi geldi. Konuşma halinde Ardahan meselesi mevzuubahsi oldu. Hudut, Ermeni meselesi mevzuubahs oldu. Fakat kat'î bir şeye iktiran etmeksizin bir mevzu tutulup bu mevzuun nihayetinde bir şeye vasıl olmaksızın konuşmak kabilindendir. Çünkü evvel emirde biz meselenin esasına girişmek istemiyorduk. **İkincisi**; henüz acemi idik. Etrafı biraz yoklamak istiyorduk, bütün efkârımızı bir lâhzada dost olarak söylemek doğru değildi. Bundan bazı şeyler öğrendik ve uzaktan uzağa hissettik ki Karahan bu meseleler hakkında kat'î bir şeyler söylemiyor ve kat'î müzakereye girişmek istemiyor. Onlar merasimi ne kadar kaldırmış bulunsalar diplomatlar karşı karşıya geldiklerinde yani müzakereyi çok uzatmamak ve yekdiğerine asarı ihtiram göstermek lâzım geliyor. Gece içtima ettiğimiz için, o akşam vakit gecikmişti. Ertesi gün Zannederim pazardı. Daha ertesi günü toplanmayı kararlaştırdık. Pazartesi oldu, sabahleyin haber bekliyoruz ki öğle sonu toplanacağız. Akşam oldu haber gelmedi. Ertesi günü de haber gelmedi. Biz sinirlenmeye başladık. Tabii bizim oraya varmamız münasebetiyle gerek Müslümanlardan ve gerek Ruslardan bize gelip gidenler oluyordu. Moskova'daki Müslüman âlemini ayrıca arz edeceğim. Bilhassa Ruslardan gelip gidenlerden onların cümlesinin bize verdiği cevap, enternasyonal buradan kalktı. Komünizm hakkındaki malûmatını arz ederken müsaade buyurursanız enternasyonal hakkındaki malûmatımı söyleyeyim. Enternasyonal demek sosyalizm -fikrinin neşri için toplanmış bir cemiyet demektir. Beynelmîlel yani muhtelif milletlerden sosyalizmin muhtelif mesleklerinden toplanarak ona gitmek isteyenler birleşmiş ve demişler ki biz bu yolda gitmek istiyoruz. Beynelmîlele dâhil olanlar cümlesi sosyalizmi bütün kuvvetiyle tatbik etmeye taraftardır. Bu ilk defa olmak üzere (Kari Marks) la başlıyor. Yetmiş sene kadar evvel Alman âleminde bütün dünya amelesine karşı deniyor ki: İşçiler, siz sermayedarların zulmünden kurtulmak için bir fikir etrafında, hangi milletten olursa olsun, birlesiniz. İşte o fikir beynelmîlel bir fikir oluyor. Enternasyonal buradan başlıyor. Bu geçen sene muharebe zamanına kadar devam ediyor. İsviçre'de muharebenin son safhalarına doğru, hatta sulh

¹⁰. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 160)

konferansı başladıktan sonra birinci beynelmilelin altında gitmekte olanlar murahhaslarını buraya gönderiyorlar, diyorlar ki; tahavvülât olmuştur. Bunu burada aramızda görüşeceğiz. Bu da ikinci beynelmilel oluyor. İkinci beynelmilel programını kökünden kaldırmaya çalışıyorlar. Çünkü hakikî komünistlik esasları, saf olan asıl esaslar, asıl mebadı nazarı itibara alınır da o ikinci beynelmilelin programıyla karşı karşıya gelirse farkları görülür. İkinci beynelmilelin ekseri azası, sermayedarlar tarafından, İsviçre ye gönderilmiştir ve sulh muahedesi yapmakta olduklarını ve sulh muahedesini amele sınıfına da kabul ettirmek için yapılmış bir şeydir. Bunu burada kuvvetli söylemekten maksadım orada bizim aleyhimizde, zavallı Türkler aleyhinde bulunulduğudur. Bunu ortadan kaldırmak ve üçüncü programı yapmak için Rus sosyalistleri bütün dünya sosyalistlerini davet ediyorlar. Daha doğrusu muhtelif milletlerin amelesinden olmak üzere bir heyet çıkarıyorlar. Üçüncü enternasyonal yapıyorlar. Bu üçüncü enternasyonalin birinci kongresi geçen sene olmuştur. İkincisi bizim gittiğimiz zaman oluyor idi. Enternasyonalin asıl gayesi cihan inkılabı yapmak, Avrupa'yı, Amerika'yı komünist yapmak olduğu için kongrelerin inikadına, fevkalade ehemmiyet veriyorlar.¹¹ Bu mesele ile son derecede meşgul oldukları zamanda bizi görmeye gelen hale vakıf olan Müslümanlara sorduğumuz zaman diyorlar ki; enternasyonal ile fevkalâde meşgul oluyorlar. Belki de bu doğrudur. Yani doğrudur dediğim gayet mühim bir zamanda, gayet mühim bir mevkide, gayet mühim bir mesele için maruzatta bulunduğum için yalnız benim değil bütün emsalimin de mesuliyetini mucip olduğu için gayet katî yakın hâsıl eden vesika istinat... Aradan biraz daha zaman geçti. Biz dedik ki bir mektup yazalım. Bize de biraz vakit ayırmak lâzım gelir. Bir mektup yazdık. Hiçbir şey olmamış gibi arada, Hariciye Naziriyle görüşmeye başladık. Ara sıra meselâ **Hive** heyeti, Buhara heyeti, **Afgan** heyeti gelmiş onlarla görüştük ve sorduk. Onlar da bu cevabı verdiler. Fakat arz ettiğim gibi yalnız konuşuyorduk. Hariciye Nazırı Çiçerin ile müzakeratımızın kısmı azamı yine yol meselesine intikal etti. Yolu açınız dedik. Fakat Çiçerin bu anda yolu açmaya kudretleri kâfi gelmediğini söyledi. Bizimle Ruslar arasındaki münasebatı Rusya Hükümetinin bize ne dereceye kadar dostluk göstereceğini ve bizimle ne kadar alâkadar¹² olduğunu öğrenmek istedik. Çiçerin dedi ki; zaten bu yola girilmiştir. Bu yolda haylice ilerledik. Bir buçuk seneden-beri müstevlilere, emperyalistlere, kendisinin olmayan memleketleri istilâ edenlere karşı mücadelenizi gördüğümüz için siz istemeseniz de yardım etmek istiyoruz. Çiçeri'ne müzakereye girelim dedik. Arzu ederseniz kendiniz görüşünüz. Başka birisiyle görüşecek isek kiminle görüşeceğimizi tayin ediniz, dedik. Tabiatle o sırada Fransızca bilen bir adamın tayin edilmesi arzu edildi. Bize iki kişi murahhas tayin etti. Murahhasların biri oranın umuru siyasiye ve iktisadiye müdürü idi. Diğeri umuru şarkiye mütehassıslarından ve mektebi Aliyelerinde muallim bulunan Adamof imiş. Bize hiç hissettirmedi: Adamof Türkçede biliyordu. Müzakereye zaman tayin olundu. Başladık. Adettir; hangi memlekette müzakere icra edilirse o memleketin murahhaslarından biri riyaset eder. Öteden beri kaide nezakettir. İlk müzakere de bizim müşavirlerimiz de vardı. Onlar da müşavir getirmişlerdi. Bir askerî müşaviri, bir maliye müşaviri. Bu ilk müzakeremizde bunlar ta elif beden başladılar ve sert gidiyorlardı.¹³ Yani doğrudan doğruya yekdiğerini tanımadan işe girişen iki heyetin, iki adamın vaziyetinde idik. Bize dediler ki; siz kimsiniz? Evvelâ; ne nam ile geldiniz? Biz dedik ki, Ankara Hükümeti namına geldik. Ankara Hükümeti nedir, dediler? Ankara Hükümetinin ne ve kim olduğunu size söyleyin, biz hakikaten meçhuliyet içindeyiz; bizi tenvir ediniz, dediler. O halde size ayrıca bir muhtıra yazar, veririz dedik. Yani bir devlet namına mı geliyorsunuz, Ankara Hükümeti bir devlet midir, dersiniz Hariciye Komiseriniz Çiçerin bundan şu kadar gün evvel mektup yazmış. Onun resmiyetini tanımış, oraya sefir göndermeye kalkmış. Biz ilk geldiğimiz gün selâhiyetnameleri size vermiş idik. O kâğıtları vermediniz. Yani onlar bize ağır bir sual sordular. Biz de onlara müteakıben sorduk. Onlar bize dediler ki; biz ancak dinlemeye memuruz. O halde beni dinleyeceksiniz. Öğrenmek istiyorsanız çok şeylerden bahsedeceğiz. Hayır, matelibiniz nedir, onu dermeyan ediniz, dedik. O da, sizin devlet bizimle anlaşmak istiyorsa ne gibi şerait dâhilinde anlaşmak istiyor, onu da öğrenelim. Eğer müspet cevap verirsiniz aramızda münakaşalarla olur. Burada müzakereyi hallederiz. Bugünkü müzakere bu

¹¹. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 160

¹². T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 160

¹³. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 161

yolda kapandı. Bunları tabii gayet basit arz ediyorum. Ne söylemek lâzım geliyorsa ol veçhile söyledik. Hariciye komiserinden bir mektup aldık. O mektubun ileriye taallûku olacağı için isterseniz tercüme edeyim. (Mektubu okudu) İşte bu mektubu aldık. Aynı zamanda Samanti'den de telgraf geldi. Gittik. O arz ettiğim gibi saray gibi mahalle. Orada içtima ediyoruz. Saray gibi bir bina gayet zengin ve mefruş bir bina. Reisimizi bir odaya çağırdılar. Sonra beni çağırdılar. Dediler ki müzakeratı ciddiye ve kafiyeye başlayacağız. Bunu müşavirler huzurumuzda olmaksızın yapacağız. Kâtip dahi almayacağız. Bu münasebetle bunu arza lüzum yoktur ki ne kadar mahrem olursa o kadar iyidir. Nazarı dikkatinizi celp ederiz. Hatta muahedenin tarafeyn hükümetinin rızasıyla imzasına ve bundan sonra ilânına ka dar bu mahremiyet katıyen baki kalsın. Bunu mahrem tutmak haysiyet ve namusumuzdur, dedi. Pekâlâ dedik. Bizim müşavirlerle, sizin müşavirleri şey edelim. Bunlar sıhhiye mevadı, askerî mevat hakkında miktarlar tayini vesaire gibi şeylerle meşgul olsunlar. Siyasî meseleleri biz sizinle görüşürüz dedik. Osman Beyi de dâhil ettik. Onların tarafından iki kişi, bizim tarafımızdan üç kişi olmak üzere bir odaya çekildik. Biz zaten aramızda karar vermiştik ki ertesi günü ne gibi şeylerin müzakere edileceğini şimdiden konuşalım ve onlara bir şekil verelim. Bizim menfaatımıza muvafık olmak üzere bir şekil yapalım ve müzakereye başlayalım. Eğer biz istediklerimizi kabul ettirirsek. İlk meseleler hakkında aramızda konuştuk. Birinci şey ne yapacağız, ne muahedesini yapacağız?¹⁴ Biz buradan giderken Rusya'da ne oluyor, ne bitiyor, aynı zamanda Rusya bize ne nazarla bakıyor? Sonra garbin, İtilâf Devletlerinin bize karşı olan bu hücumunda Rusya'nın bize yardımını anlamaya, ahvali coğrafiye ve tarihiye ve bütün ahvali tabiiye nazarı itibara alınmak üzere memleketimizin istikbalen münasebatının neler olabileceğini öğrenmeye gitmiştik. Arkadaşlarımız arasında cereyan eden müzakerat bundan ibarettir. Yalnız bize verilen selâhiyetnamelerde tecavüzü ve tedafü bir ittifak akdine mezuniyet verildiği yazılıyordu ve şüphesiz evvelâ bunu mevzubahis etmeye mecbur idik. Her ne kadar tecavüzü ve tedafü bir ittifak akü böyle sarıh olarak İcra Vekilleri Meclisinde müzakere edilmemiş ise de, müzakerat yine ona müntehi idi. Bilhassa selâhiyetnamelerde sarahaten bunlar yazılmıştı. Selâhiyetnamelerimizi onlara tevdi ettiğimiz zaman, selâhiyetnamelerde bu husus sarahaten yazıldığı için onlar dediler ki; ittifak muahedesini biz anlamıyoruz. İttifak muahedesini bizim bir kere esaslarımıza mütebayindir. Programları okunacak olursa bütün gayei amali, bütün dünya federasyonu yapmak ve bu dünya federasyonunu yapmak için mevcudiyet sarf etmek. Sonra müttefikleri olsun olmasın emperyalistlere karşı mücadele edenlere yardım etmek emelleridir. Binaenaleyh tecavüzî ve tedafü ittifak mevzubahis olamaz. Zaten biz de istemiyorduk. Tedafü bir ittifakta onlar eğer bizi himaye edecek, bize muavenet edecek muahede olsun olmasın bunu yapacaklar. Nitekim bunu sarahaten söylediler. Uzun uzadıya münakaşalar cereyan etti ve iki taraf gayet samimî olarak muahedelere fevkalâde ehemmiyet verilmemesinde ittifak ettik. Muahedelerin esasları olan vukuatı tabiiyeye veyahut kevnîyeye bakıp, lâyıkıyla görüp onlara tevfiği harekette iştirak ve ittihat varsa onun muahededen daha kuvvetli esas olduğunu ve iki tarafın ahvalini tahlilde iki taraf anlaşsaksak o vukuata tevfiği hareket edersek daha iyi olacaktır dedi. Fakat biz ittifak muahedesini akdine memur olduğumuz için ve saeâhiyetnamelerimiz bunu mütezammın bulunduğu için muahede yapmaya mecburuz dedik. Onlar İsrar etti. Sonra bize sordular, Farz ediniz ki ittifak ettik ve muahede yaptık. Siz bize ne veriyorsunuz? Bizden ne istiyorsunuz? Hakikaten maddî olarak biz onlara bir şey veremiyoruz. Yani biz kendilerine zarar ika edebiliriz. Manen büyük yardımlar edebiliriz, dedik. Dediler ki bu hususta İsrar ediyor musunuz? Ediyoruz, dedik. Pekiyi; biz de ittifak muahedesini yapmamakta İsrar edersek ne olacak, bunu ertesi güne bırakalım dediler. Ertesi gün oldu. Yine bu mesele devam ediyor idi. Bize kat'î olarak dediler ki; biz ittifak muahedesini yapamayacağız. Bizim zihinlerimize bazı tereddütler girdi. Yani müsavi şerait dairesinde veyahut az çok bir şerait dairesinde iki tarafın taahhüdünü tazâmmun etmedikçe, bir taraf yalnız muavenet edecek öbür taraf hiçbir şey yapmayacak olursa himaye muahedesini olur. Korktuk, biz dedik ki; pekiyi ittifak muahedenamesi olmazsa başka bir muahede olsun. Bir muhadenet ahitnamesi, bir uhuvvet muahedesini, bir dostluk muahedesini olur, dediler. Dedik

¹⁴- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 161

ki pekiyi, ne için ittifak muahedesi yapmadığınız halde bir dostluk muahedesi yapıyorsunuz.¹⁵ Onların mütalâası, gayet kuvvetli bir hukuk şinas olan Adamofun mütalâasıdır. Adamof mütalâasında diyor ki, biz mademki iki tarafın mazisini, halini, mevkiî coğrafisini, istikbalini nazarı dikkate alıyoruz. Bunları tespit etmek istiyoruz. İki tarafın öteden beri birbiriyle uğraşmakta olan iki milletin arasında yeni bir safha olduğunu gösteririz. Başka şey hazırlar. Bunu neşretmek bunu yapmakla ittifaktan daha kuvvetli şeyler hazırlamış oluruz. Yani kâğıt üzerine konmayan tabî bir ittifak meydana gelir. Ne ise dedik. Bakalım müzakeresine girelim. Onlar bir mukaddeme yazmışlar. O mukaddemeyi aldık. Uzun uzadıya okuduk. Birtakım yerlerini tadil ettik, evvelce arz edilen mukaddeme meydana geldi. Bilmiyorum, onu tekrar söylemekle başınızı ağrıtmış olacak mıyım? Uzun uzadıya münakaşa edeceğiz. Mukaddemeye baktığımız vakitte zannederim şayanı dikkat bir şey yoktur. Umumî sözlerdir. Hususî bir şey yok. İkinci madde bizce buradan giderken muhtıramızı elimize verdikleri, yani İcra Vekilleri talimat vermedi. Yalnız muhtıra verdi. Sebep de şu idi: Oradan bura ile muhabere etmek imkânı yoktur. Hatta Bakü'den olsun muhabere yapamaz mıyız, dedik. O da o zaman hakikaten meşkûk idi. Bakü yolu kapalı idi, gönderilen adamların hiçbirinden haber gelmemişti. Onun için muhabere yapmak imkânı yok idi. Elimizde talimatı katiye olmuş olsaydı biz o talimatın haricine çıkamayacak idik. Bu mesele mevzubahs olamaz. Bize talimatı katiye vermediler muhtıra verdiler.¹⁶

Bu muhtırada mevzubahs olan en mühim maddelerden birisi, o zaman henüz muhteviyatı bizce malûm değildi. Fakat aşağılı yukarı bize ne teklif edecekleri belli idi. Rusya'ya tasdik ettirmemek Şarkın taksimine, memleketimizin taksimine Rusya'yı iştirak ettirmemek. Rusya zaten buna iştirak etmeyecekti. Fakat korkuluyor idi ki İngilizlerle Ruslar arasında cereyan etmekte olan müzakeratta ihtimal ki, Türkiye feda edilecek idi. Çünkü evvelce almış olduğumuz malûmatta, yani okuduğumuz gazetelerde, Almanya ile Rusya arasında bir itilâf olmak üzeredir ve bu itilâf da Almanya ve Rusya Türkiye'yi serbest bırakmıştır, deniliyor. Yani maziye baktığımız zamanda zavallı memleketimiz için olduğunu biliyorduk ve korkuyorduk ki bir anlaşma vaki olursa onu yine biz tesviye ederiz. Binaenaleyh bütün kuvvetimizle bize şu tahmil edilmekte olan muahedeyi Rusya'ya kabul ettirmektir. Ona çalıştık. Gerek prensiplerine muvafık geldi, gerek Cenabıhak yardım etti. Birinci maddenin ruhu budur. Birinci madde o suretle yazıldı. Yani maddenin ruhu tarafeyni âkideynden birine cebren kabul ettirmek istenilecek olan muahedenameyi veya herhangi bir senedi tanımamaya prensip olarak kabul ettikleri için Rusya Cumhuriyeti Hükümeti Türkiye'ye müteallik olan ve hali hazırda Büyük Millet Meclisinin temsil ettiği Hükümeti Milliye tarafından tasdik edilmemiş bulunan hiçbir senedi düveliyi asla tanımamayı kabul eder. Yani Rusya bize karşı müteahhittir. Bizim Millet Meclisimiz tarafından kabul edilmemiş olan hiçbir muahedeyi kabul etmeyecektir. Burada mühim bir mesele vardır. Hani bize sormuşlar idi. Biz o meseleyi ileri sürdük. Bu birinci fıkrada bu suretle Büyük Millet Meclisinin temsil eylediği, yani halde ve istikbalde (temsil eylediği ve eyleyeceği hükümet) daima hükümeti milliye olacaktır. Dikkat buyruluyor mu? Bunların ayrı ayrı müzakere ve tafsilâtına girmiyorum. Yani bu ruhla hareket eden, bugünkü Meclisinin ruhuyla hareket eden bir hükümet olacaktır. Rastgele bir hükümet değildir. Böyle demiyor musunuz siz? Ankara Millet Meclisinin temsil ettiği hükümetin kabul edeceği muahede demiyor musunuz? O hükümeti milliyenin hududunu, haritasını 'size verelim, dedik. Pekâlâ dediler. Misakı millide, ahdi millide çizilmiş olan hududun bir haritasını ki o haritada Kars, Ardahan, Batum'u ârayiâmmeye tabi gösterdik. Garbi Trakya'yı öyle gösterdik ve dedik ki bunu burada tespit edelim. Sizin işinize gelir.¹⁷ Çünkü Çiçerin mektubunda siz Arabistan'ın kendi mukadderatını, kendi tayininde serbest bıraktınız. Biz buna memnun olduk, diyordu. Onun için burada Türkiye denince bir eski Osmanlı imparatorluğu yoktur. O sizin işinize gelir, beri taraf da bizim işimize gelir dedik ve onun üzerine şu fıkrayı derç ettik. Bu muahedenin kabul ettiği manaya göre Türkiye tabiriyle İstanbul Meclisi Mebusanı tarafından tanzim ve ilân ve 1920 senesinde Türk

¹⁵. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 162

¹⁶. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 162

¹⁷. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 163

misakı millisinde gösterilen arazi kastedilmektedir. Haritasını da oraya verdik. O haritada bu muahedenin eczayı mütemmimesinden olacaktır.

Sonra **üçüncü bir mevzua girdik**. Şimdiye kadar beynimizde mevcut olan muahedatı feshettik. Biz burada gayet dikkatli davranmak mecburiyetinde idik. Çünkü ortada Brestlitovsk muahedesini de keenlemyekün olmasını icap ettiriyordu. Hâlbuki bu muahede bizim lehimize, onların aleyhine idi. Binaenaleyh Brestlitovsk muahedesinin aktı zamanındaki halimizle şimdiki halimiz arasında dağlar kadar fark ettik. Belki bazı itirazlara, bazı suallere maruz kalacaktık. Onun için şimdiye kadar arada mevcut olan muahedatın onlar tarafından bize izah ve tavzih edildiği veçhile bir iki asırdan beri devletinizin maatteessüf Rusya'ya karşı mağlup mevkiinde olarak kabul ettiği muahedatıkeenlemyekün ediyor.

Bu bizim lehimizde değilse de, fakat Brestlitovsk muahedesinin ilgası dolayısıyla zararımıza da idi. Onun için onun bize temin ettiği faydayı nazarı itibara almak ve onun cümlesini madde halinde kabul ettirmek lâzım idi. Buraya sarfı ehemmiyet ettik. Biz buradan çıkarken maatteessüf elimizde bir şey yoktu. Brestlitovsk muahedesini de yoktu. Bunu ben düşünmüş, Erzurum'da sormuş ve Erzurum kumandanlığı, yani on beşinci kolordu kumandanlığından bir suretini almıştım. Brestlitovsk muahedesini olarak elimizde o vardı. Brestlitovsk muahedesinde en mühim maddelerden biri şudur¹⁸:

Dördüncü madde: Rusya Devleti Anadolu vilayeti Şarkıye'sinin tahliyesi için sarfı mahasalımakderet eyleyecektir. Ardahan, Kars, Batum, Barhum memleketleri dahi bila tehir Rus askerî tarafından tahliye edilecek, Rusya Devleti işbu sancakları hukuku umumiye, hukuku düvel mucibince iktisap edecekleri hali cedide müdahale etmeyecektir ve hususan bunların ahali mücavir Hükümetler ve betahsis Devleti Âliye ile. Yani Brest - Litovsk muahedesini bize üç sancağı veriyordu. Bu muahede ile ayrıca üç sancak temin edilmek lâzımdı. Aksi takdirde ondaki hukukumuzdan sarfınazar etmiş oluyoruz. Yani bu muahedede Türkiye'nin esasım kabul etmiş oldukları misakı Milli de Kars, Ardahan, Batum sancakları dahil bulunduğu için, bizce bir mahzur yok. Yani tarafeyni âkideyn şimdiye kadar iki memleket arasında bütün muahedelerin keenlemyekünaddine karar verirler dediğimiz vakitte Brest - Litovsk muahedesinden bir şey kayıp etmemiş oluyoruz.

Reis Paşa — Celseyi kuşat ediyorum. Buyurunuz Yusuf Kemal Beyefendi.

Yusuf Kemal B. (Kastamonu) - Brest - Litovsk muahedesinin ahkâmından elimizde bulunan metne göre onun ihtiva ettiği mevadı acaba tamamen bu muahedeye derç edebildik mi, edemedik mi? Brest - Litovsk muahedesinin birinci maddesi araziye aittir. Üç sancak meselesini bu suretle hallediyoruz. Yani Brestlitovsk muahedesinde ayrıca bir münasebeti ticariye ve iktisadiyenin tanzimine dair umumî muahededen ayrı olarak o münasebatı iktisadiye ve ticariyeyedair bir ticaret muahedesini ak olunacağından bahsediliyor ve o ticaret muahedesinde en ziyade mazharı müsaade olan devletler muamelesi olunacağına ve bu suretle bir muahede aktı maksadıyla müzakerata girişmeyi taahhüt ederler deniyor. 31 Mart'ta akdettiğimiz muahedede bizim ile onlar arasında bir ticaret muahedesini yapılmıştır. Fakat o ticaret muahedesinin akdine kadar bizim tüccarımız onların tüccarıyla münasebatta bulunmuştur. Daha doğrusu bizim tüccarımızın Rusya ile münasebatta bulunması doğru değildir. Onların tüccarı yoktur. Rusya'nın bütün teşkilâtını bütün münasebatını hükümet yapıyor. Bizim tüccar Rusya hükümetine mal satıyor. Orada mal aldığı zaman Rusya Hükümetinden alıyor.¹⁹

Onun için bir ticaret muahedesini akdinde yahut ticaret muahedesini akdine kadar münasebatın tanziminde bir kere bu esasa riayet etmek lâzım geliyor. Zaten, bu murahaslarla müzakereye girmezden evvel buraya gelecek olan sefirin tahtı riyasetinde görüşmek için bir defacık içtima yapmış idik. Muvaktün muahedelerin keenlemyekün addine karar verirler dediğimiz vakitte Brestlitovsk muahedesinden bir şey gaip etmemiş oluyoruz.²⁰

¹⁸. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 163

¹⁹. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 163

²⁰. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 163

Yusuf Kemal B. (Kastamonu) — Brestlitovsk muahedesinin ahkâmından elimizde bulunan metne göre onun ihtiva ettiği mevadî acaba tamamen bu muahedeye derç edebildik mi, edemedik mi? Brest - Litovsk muahedesinin birinci maddesi araziye aittir. Üç sancak meselesini bu suretle hallediyoruz. Yani Brest - Litovsk muahedesinde ayrıca bir münasebeti ticariye ve iktisadiyenin tanzimine dair umumî muahededen ayrı olarak o münasebatı iktisadiye ve ticariyeye dair bir ticaret muahedesi akd olunacağından bahsediliyor ve o ticaret muahedesinde en ziyade mazharı müsaade olan devletler muamelesi olunacağına ve bu suretle bir muahede akdi maksadıyla müzakerata girişmeyi taahhüt ederler deniyor. 31 Martta akdettiğimiz muahede bizim ile onlar arasında bir ticaret muahedesi yapılmıştır. Fakat o ticaret muahedesinin akdine kadar bizim tüccarımız onların tüccarıyla münasebatta bulunmuştur. Daha doğrusu bizim tüccarımızın Rusya ile münasebatta bulunması doğru değildir. Onların tüccarı yoktur. Rusya'nın bütün teşkilâtını bütün münasebatını hükümet yapıyor. Bizim tüccar Rusya hükümetine mal satıyor. Orada mal aldığı zaman Rusya Hükümetinden alıyor. Onun için bir ticaret muahedesi akdinde yahut ticaret muahedesi akdine kadar münasebatın tanziminde bir kere bu esasa riayet etmek lâzım geliyor. Zaten, bu murahhaslarla müzakereye girmezden evvel buraya gelecek olan sefirin tahtı riyasetinde görüşmek için bir defacık içtima yapmış idik. Muvakkat bir müddet zarfında tahaddüs edecek mesailin hallini kararlaştırmıştık. Buradan gidecek tüccar bizim memurlarımızdan vesika götürecek. Bizim memurlarımız dediğimiz vakit Ankara Hükümetine tabi olan memurlar. Ankara Hükümetine tabi olmayan mahallerden gidecek tüccarları veyahut eşyasını Rusya Hükümeti kabul etmeyecektir. Bu kendilerinin de şiddetle arzu ettiği şeydir. Çünkü anarşist devletler bizim arzu etmediğimiz vesait müracaat ettiklerinden onlar bizim murakabemiz altında bulunmadığı için biz onlara karşı mesul olamayız. Bizim tüccar oraya mal götürecek, ticaret komiserliğinin murahhasına müracaat edecek, ticaret komiserinin murahhasına diyecek ki; ben Türkiye'den geliyorum ve şu malı getiriyorum. Onlar bakacaklar, ihtiyacımız yoktur almıyoruz, diyecekler veyahut ihtiyacımız vardır diyecekler, bir fiyat vazedecekler. Bu fiyat umumî piyasa üzerinden olacaktır. Fakat olacak fiyat cebri bir fiyat değil; sahibi onu isterse kabul edecek, isterse kabul etmeyecek. Mal sahibi kabul etmediği takdirde miktarını hesap edecekler, ondan sonra diyecekler ki, bizim listemizde size satabilecek şu, şu maddeler vardır. Hangisini istiyorsun? O maddelerden hangisini beğeniyorsa falanı istiyorum diyecek. İkisi tekabül edecek, sonra bizim tüccar malını verecek. Bizim tüccarlar hususî ticarete girecek olurlarsa, yani doğrudan doğruya ticaret komiserine müracaat etmeyip de hususî gidecek olursa, çünkü orada ticareti hususiye memnudur.²¹ Böyle bir muameleye teşebbüs edecek olursa ve o muameleden dolayı kendine bir zarar gelir de Hükümete müracaat ederse kafiye malı müsadere olunmayacak. Doğrudan doğruya Hariciye komiserine müracaat eden tüccarın malı müsadere olunabilecek. Yalnız usulü dairesinde, yani keyfi olmayıp bir müsadere olup olmadığını gerek bizim Hükümet ve gerekse onların Hükümeti tarafından bir zabıt varakası tutulacak, onların bize ihraç edeceği mevât Rusya Hükümetinden bize gelecektir. Çünkü bizde ticareti hususiye memnu değildir. Onlar bizden mal alacakları vakitte bize buraya memur gönderecek. Ya efrattan veyahut hükümetten alacak. Gerek tüccardan, gerek münferiden toplayıp alacak. Şimdilik yapılacak şey yok. Daha ilerisine gitmek istemedim. Çünkü gayet nazik ve mühim bir nokta vardı. Muahedeye katî muhaliftir. Yani gümrük almamak üzerine bir muahede yapılmak olacaktı. Onun için daha ileriye gitmedim. Brestlitovsk muahedesinin ihtiva ettiğinden bir şey eksilmedi. Sonra Brestlitovsk muahedesinde bazı maddeler var. Tahdidi hududa mütealliktir. Onlar burada hiç mevzubahis değildir. Brestlitovsk muahedesinin birisi de demin okuduğum maddenin aynıdır. Yani altıncı madde dikkat buyruluyorsa Brestitovsk muahedesinde bilhassa kapitülasyonlara müteallik mevât kabul edildi. Esasında onların meşruiyeti bir dereceye kadar aşağı yukarı tespit ediliyor. Haddi zatında kendilerinin itikadınca hak olan bir şey kuvvetle. Hâlbuki şimdi okuduğum şekilde bilhassa kapitülasyonların ilgası kendi menfaatlerine muhalif olduğundan dolayı kabul ediliyor. Yeni kabul edilen şekil eski kabul edilen şekilden daha iyidir.

Brestlitovsk muahedesinden mühim bir madde vardır ki o da yedinci maddedir. Bir defa İran'da tesis etmiş oldukları kuvvetlerin refi, ondan sonra da açıkça söyleyeyim. Biraz İran'a onların yerine biz

²¹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 164

yardım edeceğiz, falan diye izaha hacet yok. İran'a sureti daimide hariçten herhangi bir kimse tarafından, hatta bizim tarafımızdan da tecavüz vaki olursa emperyalist oluyoruz. İran'a karşı diyorlar ki, Türkiye size karşı emperyalist oluyor. Binaenaleyh böyle emperyalist bir fikir üzerine tekrar Ruslarla konuşmayı mevzubahis etmemeliyiz. Yani bütün hususu nazarı ittilainıza arz ediyorum. Gerek yapabildiğimiz ciheti, gerek yapamadığımız ciheti ar ediyorum. Brestlitovsk muahedesinde bizim menfaatimize muvafık zannolunmayan bazı mevât da vardır. Meselâ tarafeyni akideynden birinin tahtı tabiiyetinde olup bizim gerek eşhasın, gerek şirketlerin; Rusların gerek eşhasının, gerek şirketlerinin harpten evvelki matlubatı düşünülecek olursa zannediyorum ki bu madde bizim aleyhimizedir. Oraya, Brestlitovsk muahede aktı esnasında bulunmuş olan Ziya Bey isminde birisi geldi. Ondan aldığımız malûmata göre Brestlitovsk muahedesinin bazı maddeleri Almanların Ruslarla akdettikleri ittifakı aynen almış. Bizim muahede de imza edilmiş. Yani Almanların edecekleri istifadeyi biz de ediyoruz. Binaenaleyh zaten öyle de olsa konamazdı.²²

Son diğer bir meseleye geldik ki, o da, Rusya tebaasında bulunan İslâmlar hakkındadır. Bu muahede parafe edildiği halde, yani bu muahedeler parafe edildikten sonra tasdik edildi. Dedik ki, memleketimizin birçok yerleri gerek sizin ve gerek sizin himayenizde hareket eden Ermenilerin tahribatından dolayı oradaki birtakım kimseler bizim memleketimize hicret etmek istiyorlar. Bunlar toptan bir yere gitsin de otursun demiyoruz. Öteki beriki köylere yerleşirler. Orada o köylülerle beraber otururlar ve onlara da rehber olurlar. Bu suretle hem onlar mesut olurlar, hem bizim köylüler müstefit olurlar. Müslüman Rusların gitmesine müsaade edecek olursanız iyi olur. Malûmu âliniz oradaki Müslümanlar çoğu tüccardır. Ticareti hususiye menedilince onlar mutazarrır olmuşlardır. Eskiden beri icra etmekte olduğu ticaret ve sanat haleldar oluyor. Bunu tekrar yapmak istiyorlar. Memleketimize, bunlardan büyük ziraat yapanlardan bazı kimseler getirtebilirsek çok iyi olur. Görüyorsunuz, Cenabı Hakkın bize verdiği en büyük nimetten istifade edemiyoruz. Bütün köyler harap, içinde tek bir adam var. Onları getirebilirsek memleketin iktisadiyatını yükseltmiş oluruz. Bunu teklif ettik, esas itibariyle kabul ettiler. Yani dediler ki; bunu düşünecek biz değiliz. Bizim millî bir heyetimiz var, orada Müslümanlar da var. Onlarla konuşacağız. Biz zannediyoruz ki Brest - Litovsk muahedesinin bize temin ettiği fevâitten hiçbiri feda edilmedi. Onun için bu zamana kadar, şimdiye kadar akdedilmiş muahedatın keenlemeyekün addine karar vermekte bizce bir beis yoktur. Sonra diğer bir meseleye geldik. O da Rusya ile iltisak meselesi. Malûmu âliniz Rusya ile bizim aramızda Azerbaycan devleti var, Ermeni devleti var, Gürcistan devleti var. Rusya'dan bize gelecek muavenetler oradan gelir. Ermenilerin inadı yüzünden şimdiye kadar muavenet olamadı. Buradan giderken bize verilmiş olan muhtıranın maddelerinden biri de bu idi. Bütün mesaimizi yolun açılmasına sarf ettik. Bu yolun açılması uzun uzadı müzakereleri mucip oldu. Oradaki kuvvetimiz kâfi değil, müştereken açalım dediler. Müştereken açmak için de kuvvetimiz kâfi değildir.²³ O halde dedik ki, biz bu yolu zamanında açacaktık siz müsaade etmediniz. Onun için yolun açılmamasından mesuliyet bize değil size ait. Hatta o zaman bizi menetmiş olduğunuz için orada binlerce, yüz binlerce Müslümanlar katledildi. Yüzlerce köyler tahrip edildi. Bunun mesulü biz değil, bizi iptida en o harekettten menednlere aittir. Nihayet sözlerimizin kuvveti karşısında söyleyecek söz bulamadılar. Siz açamıyorsanız, siz yapamıyorsanız biz artık serbest kalabiliriz, dedik. Bu suali sormaya hacet var mı idi, yok mu idi? Biz zaten serbest idik. Fakat biz onlara iptida en mümaşat icrasında biraz gecikmiş idik ve arzu ediyorduk ki bu iş muvaffakiyetle olsun. Bu bize büyük bir menfaat temin edecek Bu yol meselesinde diğer bir hadise daha oldu. Biz bütün kuvvetimizi buraya sarf ederken bir gün Çiçerin bize dedi ki; biz Ermenilerle bir muahede akdettik. Ne muahedesi, muhteviyatı nedir, dedik. Çulhaya giden hattı Ermenilerin himayesine bıraktık, demesi üzerine pek garip: Bizim buradan âdeta kalkıp gitmemiz icap edecek. Bunca zamandır sizden yolun açılmasını rica ediyoruz. Siz ise yolu kapatıyorsunuz. Çünkü malûm Rusya'dan bize gelen yol ikiye ayrılıyor. Biri Azerbaycan içinden geliyor. Orada şimendifer tamam değil, Ermenistan'dan menediyorlar. Azerbaycan'dan gelen şimendifer bizim elimizde idi. Karabağ'dan gelip geçmeyi menediyorlardı. Fakat onun öte tarafından

²²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 165

²³- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 165

geliniyordu. Şahtahtı bizim elimizde oldukça bu mümkün değildir. Bu suretle şahtahtı da onların eline verilince o yoldan da mahrum olduk. O sırada Moskova'da bulunan diğer bir heyetin de bize yardımı oldu. O heyetle birleştik. O heyete de şiddetli protestolar verdirdik. Biz de bir taraftan görüştük. Bir gün Reisi Hükümet Lenin ile görüştük. Lenin bize sarahaten dedi ki; itiraf ediyoruz, biz hata etmişiz. Artık bizi serbest bırakın, yani biz tecavüz ederiz, demedik. Biz istediğimizi yaparız. Tecavüz ederiz, etmeyiz. O bize aittir, dedik. Şimdi cevap veremem, dedi. Onun üzerine Çiçerin, niçin kendiniz yolu açmak istiyorsunuz, başka maksatla soruyorum, dedi. Yolu açtıktan sonra açtığınız yol sizin mi olacak? Dedi. Yolu açtıktan sonra arzu ederseniz sizin kızıl askerlerden de asker gönderin. Fakat bir kere yolu açalım. Bilhassa Şahtahtı'nın yolunu açalım, dedik²⁴. Niçin Şahtahtı'na ehemmiyet veriyorsunuz, dedi. Müsaadenizle izah edeyim: Malûmu âliniz, Şahtahtı Nahcivan'm garbinde olup Nahcivan'm şarkında da Karabağ vardır. Onun öte tarafında da Azerbaycan vardır. Nahcivan öteden beri kendi kendini idare etmiş bir şûra hükümetidir. Bizim Kârakilise, Bayazıt şimendiferi Şahtahtı'ya gidiyor. Bugün Karakilis'ye kadar şimendifer işliyor. Şahtahtı - Culfa yolu İran'a kadar iniyor. Binaenaleyh o yol bizim veya Azerbaycanlıların elinde bulunmayıp da bir başkasının elinde bulunacak olursa bir kere bizim münasebatımız kesiliyor. Onlar İran ile doğrudan doğruya münasebata başlıyor. Sonra bizimle beraber çalışan resmî bir heyetin; yani Rus heyetinin verdiği rapora göre İran'ın bütün iktisadiyatı întantislerin eline geçiyor. Bu zamana kadar meselâ sekiz milyon (put) müdahhar zahire vardır. Geçen senenin mahsulü üç milyon puttur. Bir milyon putluk yemiş var, yirmi bin sığır varmış. Hâlbuki Azerbaycan parasını vermek üzere o sığırları biz almak istiyorduk. Biz onlara dedik ki eğer bunları elde etmek istiyorsanız, Anadolu köylüsünü memnun etmek istiyorsanız, bizi memnun etmek istiyorsanız bize öküzleri veriniz. Sibiry'a dan acaba sığır getirebilir miyiz, dediler. Sonra Azerbaycan hükümeti biz bunları sarf ettik dedi. Orada hata etmiş olduklarını sureti resmîyede itiraf ettiler. Demin arz ettiğim veçhile Çiçerin'e biz artık serbest kalabilir miyiz dediğimde, bunun cevabını ben veremem, bir kaç gün sonra derim, demiş idi. Teşkilâtı hükümetleri itibariyle Hariciye komiseri doğrudan doğruya cevap vermiyor. Onların icra merkezinde iki yüz kişiden mürekkep bir heyetleri var. Bunlar da müstakil değildir.

Hariciye Komiserinin salâhiyeti bir dereceye kadar gidiyor. Her işi sureti katiyede merkez icra komitesi hallediyor. Merkez icra komitesine koyup orada halletmedikçe bir şey söylemiyor. Bilâhare Çiçerin de ileride arz edeceğim veçhile - Bekir Sami Beye yaptığı Sarıkamış meselesi hakkında söyleyeceğini söylemiştir. Yani lehimize olarak söyleyeceğini söylemiştir. Binaenaleyh yol meselesinin gerek halini ve gerek istikbalini bir madde mahsusa ile temin etmek zarurî ve elzem görünüyordu. Ondan itibaren nihayete kadar hep bu mesele ile meşgul olduğumuz için Ruslar bizi tatmin edebilecek bir madde kabul ettiler. (Madde okundu) *Bu maddedeki kayıtlar tabii nazarı dikkatinizi caliptir. Çünkü beraber yapacağız.* Sonra diğer bir maddeye geldik. Yani bir taraf tebaası diğer taraf tebaası gibi muamele görsün, ya^ ni Ruslar bize tebaa muamelesi görsün, diyorlar. Yani burada bulunan Ruslar Osmanlı tebaasının hukuk ve vazaifini haiz olsun, orada bulunan Osmanlılar Rus tebaasının hukuk ve vazaifini haiz olsun. Bu madde bizim için gayet calibi dikkat bir madde idi.²⁵ Çünkü orada ticaret olmadığını bilen bir adam oraya giderken bunu bilir de gider. Tabii orada ticaret yapamaz. Orada Osmanlılar ticaret hakkını haiz olsun, diyemez. Çünkü tabii onlar kabul edemez. Ticarete müteallik madde böyle, muamelâta ait olan mevât böyle. Fakat bizim hukuku ailemiz var. Bizim tevarüsümüz var. Bizim ehliyete müteallik esasımız var. Onların ise esası büsbütün başka, bizim ahkâmımız başka esaslardan alınmış, şimdi orada cari olan ahkâm başkadır. Vakıa onlar nüfus muamelâtına ait muamelenin kaydına mahsus ahkâmdan, izdivaçtan ve talâktan bahsediyor. İzdivaç bir muamele medeniye, icap kabul ile münakit olur ve bunu nüfus memuru tescil eder diyor.

Ondan sonra kendilerinin öteden beri kaideleri mucibince kadın kendi ismini taşıyor. Fakat meselâ talâk hususuna geldiğimiz vakitte biz de erkeklere mahsus mutlak bir salâhiyeti talâk verilmiş. Bir bu mülâhaza var. İkinci bir mülâhaza da - affediniz, bizim artık - ne derler ona - çorbadan ağzı yanan yağurdu üfleyerek yer - derler. Mazimiz bu muahedelerden öyle şeylerle doludur ki ne şu tebaanın

²⁴-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 166

²⁵- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 166

hukukunu Ruslara verdik. Bu hukuk kitaplarında bellidir ki, bu hukuku siyasiyeye şamil, hukuku belediyeye şamil olmaz. Sureti katiyede bir muahedede şey edecektir, denildi mi; yarın, öbür gün bir Rus gelir buraya ben de mebus olacağım derse, ben de müntahip olacağım derse!.. Belki bir şey çıkar. Binaenaleyh bu maddede bilhassa bana emniyet edildiği için, ben de öteden beri hukukla iştiğal ettiğim için ve bunun hilâfına bir şeyi kabul ettirmek de onların prensibine muhalif olduğu için çok uğraştık.

Sonra bir diğer mülâhaza vardı. Ümit ettik ki bu maddenin - maddeyi okuyayım da dinleyin (Maddeyi okudu) Yani bizim memleketin kanunları Ruslara ne hak bahşediyorsa onların memleketinin kanunları ecnebilere yani Osmanlılara ne hak veriyorsa, ne vazife veriyorsa, o hukuku muhafaza edecek. Biraz müddet sonra bizim işimize gelirse yerli gibi oluyor. En yüksek mevkiimize kadar yükseliyor. Hâlbuki Bolşeviklerin kavaidinde diyor ki: Ecnebilere biz istediğimiz vakitte yerli hukuku veririz. Ta Riyaseti Cumhura kadar çıkar. Bahşettikleri hukuk ve vazife üzerine muamele görecekler. Müdafaa milliyeye müteallik olan ahkâmında; yani biz ne buradaki Rusları müdafaa milliyeye mecbur edebileceğiz, ne de oradaki Osmanlıları onlar müdafaa i milliyeye mecbur edebilecekler. Çünkü malûm oralarda askerlik hususunda sinni mükellefiyet vesaire vesaire yoktur. Onların kaidei asliyesi bütün millet, bütün milletin kabul ettiği prensiplerin müdafisidir, kaidesi var. Zaten bu başka muahedelerde de adettir. Ecnebilere teşmil edilmez. Asıl fıkra her iki taraf tebaasının... (Maddeyi okudu). Yani/burada bulunan Rusların hukuku aile, veraseti, ehliyeti bizim kanunların kendilerine bahşettiği mevad üzerine olmayacak. Onlar için ayrıca bir şey yapılacak. Keza bizim tebaanın oradaki hukuku ailesi, veraseti ve ehliyeti hukukiyeleri komünist kanunları üzerine olmasını temenni ediyoruz, dediler.²⁶ Vakıa bunu kendilerinden doğrudan doğruya işitmek pek de muvafık değildi. Fakat biz de Müslüman'dık. Biz de Müslümanlıkta öyle tabiiyet meselesi yoktur. Temenni ediyoruz ki Rus tebaasından olan Müslümanlara bu madde hükmünden bir fayda çıksın. Yani bir gün olsun ki bu madde hükmüne tevfikian bizim Müslümanların tabi olduğu ahkâmı onlar ileriye sürerek; işte Müslümanlar şu muameleye tabi oluyorlar. Siz ise bize cebrediyorsunuz, bırakın hiç olmazsa gidelim. Biz de orada kendimize mahsus bu bapta ahkâma (tabi olalım, diyebilinler.) Öyle zannediyorum ki tebaasının tabi olacağı muamele itibariyle pek kıymetli maddelerden biri ve bunu pek güçlülük ve bunu kan tesiriyle kabul ettirdik. Çünkü heyeti murahhasa reisi esasen aslen Tatar ailesinden olup üç yüz sene evvel Hıristiyan olmuş bir Tatar'dı. Teferruat muahedeye ait olmakla beraber pek kıymetli olduğu için en ziyade mahrem tutulacak mevattır. Sonra efendim, bize gayet müthiş bir madde teklif ettiler. O madde de yani kendilerinin teklif ettiği maddede diyorlardı ki : (Maddeyi okudu).

Yani Rusya Türkiye'nin her ne de olursa olsun, bir ecnebi memlekete veya o devlete bir imtiyazı iktisadî verecek olur ise o derhal Rusya Hükümetine ve Rusya tebaasına da verilmiş olacaktı. Kendi noktai nazarından gayet mühim addolunuyordu ve bu maddenin müzakeresi de uzun uzadıya münakaşa oldu. Yani bunları arz etmekten maksadım bu hadiselerden bazı hükümler çıkar. Teklif ettikleri madde gayet ehemmiyetli ve kuvvetli idi. Maddeyi aynen okuyorum. (Okudu).²⁷ Binaenaleyh eğer tarafeynden biri mıntakai nüfuz gösterir iktisadî muamele kabul ederse veya herhangi bir imtiyazı iktisadî bahşedecek olursa o derhal diğer taraf tebaasına da bahşedilmiş olur. Dikkat buyruluyor tabii. Burada hem devlet meselesi, hem efrat meselesi mevzubahse biz dedik ki; biz böyle bir maddenin müzakeresine girişmeyiz. Böyle bir maddeyi okumayız bile... Çünkü biz bu mıntakai nüfuz için kavga ediyoruz. Bu sözü işitmek istemiyoruz. Anadolu'da bugün dökülen kanlar bunun içindir. Başka bir şey için değildir. Bir kere bu cihetten mıntakai nüfuz mevzuu üzerinde durmayalım. Sonra tebaaya gelelim. Biz dedik ki; meselâ Belçika tebaasından bir kaç kişi çağırıp sizinle beraber Kızılırmak'ın bazı yerlerini tathir edelim, diyeceğiz. Yahut bazı yeri İska edelim diyeceğiz. O zaman sizin Ruslar gelip biz de buna müşterek olacağız, diyecekler mi? Tabii, e işte sizin memlekette böyle şeyler mümkün olduğu için olmayacak diyoruz. Onun için bu maddeyi kabul etmiyoruz. E, dediler, ne yapalım? Rusya Devleti tebaası diğer devletler tebaasından aşağı kalmak istemez. Onu teslim

²⁶- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 167

²⁷- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 167

ediyoruz ne yapalım. Yapacağımız bir şey var, o da; en ziyade mazharı müsaade olan millet muamelesini kabul ederiz.

Elhamdülillah himmetinizle, sayenizle şöyle bir muamele koydurduk. Ondan sonra Boğazlar ve İstanbul meselesi geldi. Boğazlar ve İstanbul meselesini Ruslarla mevzubahis etmek olmayabilirdi. Çünkü Boğazlar bize aitti, İstanbul da bize aitti. Fakat nazariyattan ziyade fiiliyat ve vukuatı görmeye mecbur olduk. Boğazların bugün bizim elimizden alınmakta olduğunu, işgal ettiğini ve o kuvvetin oradan çıkıp çıkmayacağı biraz şüpheli olduğunu, onu çıkartmak için büyük kuvvetlere ihtiyaç olduğunu, hâsılı her şeyi nazarı itibara alacağız. Bu bir. İkincisi; zaten ahdi millinin esnayı tanziminde mevzubahs oldu. Binaenaleyh Boğazlar meselesinde Rusya'nın efkârını öğrenmek, Rusya'nın öteden beri Boğazlar ve İstanbul hakkında beslediği amali görmek ve onları tespit etmek lâzım gelir. Onun için sırf bize, bu mesele sırf bize aittir. Ne için bu mesele başka devletle mevzuu müzakere oldu; denebilir ve pek haklıdır bu. Fakat nazari olarak haklıdır. Ameli olarak hâlihazırda Boğazlar ve İstanbul üzerine teveccüh etmiş olan düşman varken pek de haklı olamaz zannederim. Onların Boğazlar hakkındaki maksatlarını öğrendik. Maaş şükran gördük ki, Rusya'daki inkılâbın bizim netimize olarak meydana getirdiği en büyük vaziyetlerden birisi, Rusların bugün biz Boğazları istemeyiz, Boğazlar Türkiye'nindir, feryadıdır. Yani eski Ruslar; Boğazlar, İstanbul bizimdir. Bir gün bunları ele geçireceğiz, diye bağırıyordu. Bugünkü Rusya tersine bağırıyor, görünüyor ve o. fikri tespit ettirdik. Maddenin şekli bu : (Maddeyi okudu).²⁸ Burada Karadeniz ve Boğazlar, meselesi mevzubahistir, Karadeniz'de seyrisefain mevzubahis. Karadeniz seyrisefaininde yalnız İstanbul'un değil dikkat buyruldu ise Türkiye'nin emniyeti dâhiliyesine hâlel gelmeyecek. Yani biz ledelhace diyeceğiz ki; bu karar Trabzon vilâyetinin emniyetini ihlâl eder, bu karar bilmem Erzurum vilâyetinin emniyetini ihlâl etti. Bu karar Türkiye'nin. Bunu biz İstanbul tevabii diye kabul ettirmek istiyoruz. Onu çıkarttırmak için maddeden, bunu feda ettiler. Nasü ki biz mıntakai nüfuz vesaire sözlerinden korkuyorsak, onlar da hinterlant kelimesini iştir iştirmezi kızıyor. Çünkü malûm, hinterlant, koloni, müstâmerat tabirleridir. Emperyalizmin kabul ettiği, ihdas ettiği bir tabir. Şu kelimeyi çıkarın da ne isterseniz koyalım dediler. Eh öyle ise, zannediyorum ki, misakı millide kabul ettiğimiz maddenin aynıdır veyahut biraz daha kuvvetlidir. Yani (Türkiye'nin saltanatı mutlaka). Sonra gerek İstanbul un ve gerek Türkiye'nin emniyetine) icra edeceği, vereceği mukarrerat.²⁹

Bundan aşağıdaki iki madde basittir. Bu mevat ağustosun yirmi dördünde parafe edildi. Rus heyeti murahasası reisi (Sanabi) birdenbire Riga' da bir işe memur edilmişti. Yani belki riyasetten uzaklaştırılmak isteniyor. Demin ar ettim. Rusya Hariciye Komiserliği muamelâtı sureti umumiyede ikiye ayrılıyor. Garp işleri, Şark işleri. Garp işleriyle Çiçerin meşgul oluyor, şark işleriyle Karahan meşgul oluyor. Umuru siyasiye müdürünün bir yere memuriyeti daha doğrusu dairenin idare reisinden geliyor. (Sebatı) bunu bize anlattı ve her gün müzakeratımız gündüzün nihayet saat altısına, yedisine kadar devam ettiği halde o gün gündüzün saat ikisinden gecenin altısına kadar çalıştık. Kendisi parafe etti. Ondan sonra çıktı gitti. Binaenaleyh bir iki madde hariç kaldı.

Dört mesele hariç kaldı. Birinci mesele oradaki üseramız için bir madde koydurmak istiyorduk. Oradaki üseramızın bir an evvel memleketimize gelmeleri çarelerini arıyor idik. Rusya'da muamelâtta bir rehavet var. Bir kimse işini kendisi takip eder, biraz da onların meslekine mensup olursa iş mutlaka çıkıyor. Fakat daireden daireye kâğıt göndermek, bizden onlara haber göndermek oldu mu, bir atalettir oluyor ve herkesin işini böyle takip ediyoruz. Onun için de üsera muamelâtı da böyle gidiyor. Hâlbuki kış geliyor. Zavallı esirlerimiz birçok müddetten beri oradan gitmek istiyorlar. Bunu bir an evvel muahedeye koyup yaptırmak istiyoruz. Mamafih iş pek ilerledi ve esirlerimiz de peyderpey geliyor.³⁰ Ayrıca bunlar için bir kredi açtık. Muhtelif yerlere adamlar gönderdik, kısmen Bakü tarihiyle, kısmen denizden peyderpey avdet ediyorlar. Bunu da arz edeyim ki; Rusya'da çok esirlerimiz varmış. Bunlardan bir kısmı Rus kızıl ordusunda hizmet etmiş. Rus inkılâbının husulünde

²⁸. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 168

²⁹. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 168

³⁰. T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 168

büyük büyük kahramanlıklar yapmıştır. Rus kızıl ordusunda yüksek mevkiler tutmuş birçok onbaşı ve çavuşlarımız var. Bir takımları tüccar olmuş orada yerleşmiş kalmış. Bir takımları da avdet etmek istiyorlar. Bir takımı da maatteessüf o kızıl ordu muharebatında telef olmuşlar. Üseramıza ait mesele bir bu idi. Bir de demin arz ettiğim münasebatı ticariye dair bir protokol o maddeye girecek değil. Üçüncüsü; posta ve telgraf münasebatımıza dair idi. Çünkü madde içerisinde; iktisadî vesaire muahedat akd olunacak, diyordu. Fakat bize sureti resmîye de söyledi. Siz mektuplarınızı bize gönderirseniz biz de mektuplarımızı size göndeririz. Siz takse alırsınız, mektuplarınız gelir. Çünkü onlar para almıyor. Binaenaleyh oradan birisi buraya mektup gönderecek olur ise Rusya ondan istifade etmeyecek. Biz buraya geldiği vakitte posta idaresi ondan takse alabilir. Bizim buradan gönderdiğimiz mektuplar tabii kendi memleketimizdendir. Zannedirim Ferit Beyefendi bundan memnun olurlar.

Efendim, dördüncüsü demin arz ettiğim Rusya'daki Müslümanların Türkiye'ye hicretlerine müsaade etmeleri meselesidir.. Bu dört mesele kaldı. Sabatin gitti. Binaenaleyh karşı taraftaki hitabet eksildi. Onun yerine bir başkasının tayini lâzım geliyordu. Bu işleri görüşmek üzere Hariciye Komiseri Çiçerin mevkii mülakat tayin etti. Bekir Sami Beyefendi yalnız gittiler. Ben yanlarında yoktum. Çünkü görüşülecek şeyler öyle resmî, kat'î değildi. Yani görüşmek kabilinden. Yoksa murahhas müzakereleri değil. Bekir Sami Beyefendi ile görüşmüşler. Bekir Sami Beyin o mülakatı mütezammın olarak bir raporu var. O raporu aynen okuyorum. (Okundu) Müsaade buyurursanız burada keserek izahat vereyim. Bu muahedeye merbut iki tane de gizli beyanattan teati edilecektir. Yani iki tane de gizli beyanat teati edilecek. Yani o beyannameler ilân edilmeyecek. Beyannamelerden biri tarafeynce atide birbirlerine hattı hareket tayin edilmesine dair. Bunu bizden evvel emirde istediler. Biz ilk müzakerelerde yani murahhaslar karşımıza geldiği vakitlerde arz ettim ki sertçe gidiyorlardı.

Murahhaslar bize elifbadan başlayıp Hükümetimizin nasıl Hükümet olduğunu sual etmişlerdi. O sırada bunlar bize demişlerdi ki, biz size muavenet edeceğiz. Bilhassa muaveneti maliyenin ne şekilde olmasını istersiniz? Yani bir istikraz şeklinde mi olacaktır, ne olacaktır? Kendilerine biz dedik ki; onu tayin edecek biz değiliz, sizsiniz. Ne şekilde verecek iseniz verin. Yalnız şurasını düşününüz ki Türkiye'nin şimdiki haline nazaran taahhüdünü şimdi pek çabuk yapamaz. Böylece bu kaldı idi. Sonra bir kaç müzakere geçtikten sonra bir gün bize dediler ki; bizim size edeceğimiz muaveneti naktiye ve askeriye mukabilinde sizden hiçbir menfaat beklemeyecek miyiz? Binaenaleyh bu ikraz vesaire suretinde olmayacak. Yalnız, sizden bir beyanname istiyoruz.³¹ O beyannameyi de Hariciye Nazarımız veya vekiliniz verecektir. Onda diyeceksiniz ki; biz yani Büyük Millet Meclisi her ne zaman Devletin siyasetini tebdil ederse; bu muahedenin gösterdiği şeyden başka tarafa tebdil ederse o zaman bize haber verecek. Biz dedik ki; biz bundan müteessir olduk ve biraz şiddetle infiali de ihzar ederek dedik ki; bir defa bu teklifin ikisini birbirinden ayırırız. Siz bize; muavenet edeceğiz, dediniz. Fakat hiçbir vakitte siz bize muavenet ederken onun mukabilinde bizim istiklâlimizi takyit edecek bir şey istemeyiniz, istediğiniz şey doğrudan doğruya memleketin istiklâlini ihlâl edecek. Siyasetimi tebdil edeceğim vakitte size haber veremem. Verir isem bir müttefik gibi haber veririm. Siz de bize verirseniz. Sizin bize ettiğiniz muaveneti nakdiye mukabilinde haber verirsem bu tehlikelidir.³²

Çünkü para mukabilinde memleketi sattı derler. Bizi de sopa ile Meclisten dışarı çıkarırlar ve bunları aynen bu lisanla söyledik. Onlar da müteessir oldular. Reis uzun uzadıya beyanı mazeret etti ve dedi ki yanlış ifade ettik. Belki ben yanlış anladım. Bir kere siz esası kabul edin. Ben yanlış anladım. Siz yanlış söylediniz. Bunu ortadan kaldıralım. Muavenet meselesini kaldırın bir tarafa, ondan sonra başlayalım. Yekdiğerimizin siyasetinden haberdar olalım. İkinci, üçüncü mesele o vakit değişir. Maksadımız o idi, dediler. Ha maksadımız o ise nasıl biz size, siz de bize haber vereceksiniz. Yani bir gün olur da Türkiye'yi feda ederseniz, bir gün olur da İngilizlerle, Almanlarla bunlara dair aranızda bir şey konuşulursa siz de onu bize haber vereceksiniz, dediler. Bunu tanışalım, tanışınız, dedik. Ertesi

³¹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 169

³²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 169

günü geldiler, bir şey yazmışlar. Esas kabul etmişler ve mütekabilden yazmışlar. Yani bizim Hariciye Vekilimiz tarafından, her ne zaman Büyük Millet Meclisi siyasetini tebdile karar verirse veya tebdil ıztırarında olursa haberdar edecektir. Onlar da diyor ki; her ne zaman Rusya Türkiye'ye müteallik siyasetini tebdile karar verirse o da haber verecek. Dediler ki, bizim Litvanya ile ve Estonya ile de münasebatımız vardır. Meselâ Almanlarla münasebata girdiğimiz zamanlarda sırf Litvanya, Estonya ya mütealliktir. Pekâlâ dedik. Bizim de Hicaz, Irak Devletiyle, Suriye ile münasebatımız olur. Onlara dair münasebatımızdan sizi niye haberdar edelim, dedik. Doğru, o halde bu fıkrayı da kaldıralım, dediler.³³

Yani Türkiye'ye müteallik fıkrasını da kabul ettiler. Beyannamenin birisi bu. Binaenaleyh tekrar ediyorum. Bu beyannamede; bize ne taraftan Rusya'nın Asya siyasetinin haricinde bir siyaset, bir şey teklif ederlerse biz Rusya'yı haberdar edeceğiz. Rusya da aynı suretle bize müteallik vuku bulacak tekliflerden bizi haberdar edecek. Benim çıkacağım gün ki bu beyanname o gün gelmişti. O beyannameyi de Bekir Sami Bey ile müzakere ettik. O beyanname de tamamıyla ondan evvelki beyannameye mütekabilden hemen harfi harfine biz ne yaparsak onlar da o suretle yapmışlar. Bu beyannameler teati edilecektir. Müsaadenizle iktiran ederse okuyayım : Okudu. Diğer maddeler kâmil kabul edildi. Şimdi bunu biz parafe ettik. Malûmu saminiz değil mi efendim. Hatta birinci maddenin Fransızcası şudur, bu kâğıt; burada demiştik ki; bu muahedede Türkiye kelimesinden garaz şu tarihli Türk misakı millisinde dâhil olan arazidir. Bizim misakı millinin tarihi hatırımızda olsa bile daha ziyade tavzih, daha ziyade tayin etmek istedik. Onun için el yazısıyla buraya yazdık. İstanbul Meclisi Mebusanında yapılmış ve 1920 Şubatında matbuata ve devletlere tevdi edilmiş olan misakı milliye daha ziyade tafsil ettik. Bu konuşurken kabul edildi ve parafe edildi. Yani isimlerinin ilk harfleri ile ondan sonra hükümetleri kabul etti mi, muahede halinde yazılır. Bu suretle parafe edilmiştir. Sonra el yazılarından bir sureti elimizde kalmıştır. Diğer parafe edilen maddelerin asılları orada Bekir Sami Beyefendide kaldı. Bunu da hatıra olmak üzere getirdim.

Yani murahhasların parafeleri vardır. Bu duçarı itirazı. Beraberdır. Bizimle hükümetimizin arasında kırk günlük mesafe vardır. Çünkü bu kıtal meselelerinde vesairede bir an evvel kabul edilecek umumî sözler tesir etmiyor. Hadise üzerine olmak lâzımdır. Falan yerde falan katil yapıldı. Katil olunan adamların isimleri de zikredilmek lâzımdır. Falan falandır, demelidir. Biz buradan giderken Kâzım Kara Bekir Paşa bize bir mezalim listesi vermişti. Biz orada iken de diğer birini gönderdi. Orada bunların çok büyük tesiri oldu. Hadise üzerine şey ettiler. Buradan silâh naklinin müşkül olduğuna kani oldular. (Beyannameyi oku). Çiçerin bunun üzerine pek ziyade duçarı itiraz oldu. Yani bu cihet merkez icra komitesi tarafından duçarı itiraz oldu. Duçarı itiraz olan nokta şu idi: Hududu ırkiyesi fıkrasının yerine denecek ki, Türkiye'nin hududu ırkiyesi dâhilinde bulunan memleketlerdir. «Hududu ırkiyesi» suretiyle tashih edilmesini söyledi. Bunun tarihi 30 ağustos 1920, imza, Bekir Sami Beyindir.³⁴

Şimdi efendim, murahhaslarla olan müzakeratımızda hemen her gün bu mesele tekrar olundu. Bu mesele uzun uzadıya kavgalarla mevzubahis oldu. Onlar ısrar ediyordu ki; biz Rusya'nın tavassutunu kabul etmeli. Pekâlâ, biz Rusya'nın tavassutunu kabul edelim. Bu tavassutun bize zararı yok. Bu münasebetle arz edeyim ki zaten eski Rusya hududu dâhilinde kalan araziye biz üçe ayırıyor idik. Daha doğrusu dörde ayırıyor idi. Birincisi Ermenistan'la bizim aramızda muhtelifünfih mesail; ikincisi Kars ve Ardahan; **üçüncüsü** Batum arazisi, diyorduk.

Dördüncüsü de Batum şehri ve limanıdır. Kendileriyle bunu konuşur iken dedik ki; Ermenistan ile aramızda muhtelifünfih arazi denildiği zaman mutlak kalmam. Oralarda bulunan arazi üç dört nevidir. **Kars'ın, Ardahan'ın, Batum'un** haricinde kalan ve Ermenilerle bizim aramızda muhtelifünfih kalan kısımdır. Onlar diyorlar ki; bu tavassut için bir beyanname vermek. **İkincisi Kars, Ardahan arazisi...** Biz bunlar için kimse ile bir şey konuşamayız. Mütarekeden evvel bizim orada silâhlarımız hükümferma olduğu vakitte bu livalar reyî ammesiyle bizim olduğunu ilân etti.

³³- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 170

³⁴- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 170

Bugün bizim Meclisimizde mebusları var. Sonra Batum arazisi hakkında aynı şey caridir. Batum şehrine gelince; şehir ve liman Gürcistan, Ermenistan ve bilhassa Azerbaycan'la birlikte görüşülmelidir. Batum ahalisinin yerli halkın reyini hepsine faiktr. Bunlar birinci cihet yani Ermenilerle bizim aramızda hudutta, arazi meselesinde murahhaslar Rusların tavassutunu istiyorlar. İkincisi Kars ve Ardahan arazisi hakkında hiç ses çıkarmadılar. Batum arazisi hakkında da keza ses çıkarmadılar. Ancak biz Batum'u Gürcülere verdik. Yaptığımız muahede ile dedik ki; sizin Gürcülerle akdettiğiniz muahedenin tarihi kaçtır. Herhalde üç Haziran'dan evveldir. Dedik ki; sizin Hariciye Komiserinin üç Haziran tarihli bizim Büyük Millet Meclisi Riyasetine yazdığı kâğıtta Batum arazisinin mukadderatının tayini ora ahalisinin reyine terkinin kabul ettiğinizden dolayı memnun olduk. Bu oranın hakkı saltanatının bize ait olduğunu tasdikten başka bir şey midir?³⁵

Mektubun sureti yanımızda idi. Mektubun suretini verdik. Haberdar değilim, dediler. Hakkınız var. Şimdi tabii nazarı dikkati âlilerini celp etti. Çiçerinin sözlere: **Kars, Batum, Ardahan arazisi** hakkında da bu esas kabul ederiz. Ermenistan hakkında murahhaslar ısrar edip duruyorlar. Biz diyorduk ki; canım siz bizden tavassut için bir beyanname istiyorsunuz. Fakat öbür taraf size müracaat etti mi? Tavassut iki taraftan istenir. Onlardan müracaat var mıdır? Beyanname için ısrar ettikleri gün, yani bizim bir müsvette yazıp vereceğimiz gün o kurye bize Ermeni hükümetinin bize son verdiği cevap ki o cevap, itilâf devletlerine istinat ederek gayet balâpervazane yazılmıştır. Biz şimdilik kendi hududumuzda kalıp ilâh. Gayet balâpervazane yazılmıştır. Bizim ile Rusları tezyif eder. İtilâf devletlerini göklere çıkarır ve emperyalizmi göklere çıkarır, bir kâğıttır. Biz ertesi günü beyannamenin yerine bu kâğıdı verdik. Buyurun beyannameyi, dedik. İşte siz bu ruhta, bu fikirde olanları himaye ediyorsunuz, dedik. Onun üzerine murahhaslar bu fikirden vazgeçip bu şeyi imza etmişlerdi. Sonra Çiçerin bu meseleyi tekrar mevzubahis etti. Bu meseleyi biz orada halledemezdik. Gerek ret, gerek kabul cihetini halledemezdik. Onun için bu, yalnız, Millet Meclisine tahriratla, telgrafla arz olunamaz. Millet Meclisinin mütalaasını telgrafla, tahriratla almayı kâfi görmedik. Aynı zamanda zaten bize edecekleri muavenet muahedenin imzasına mütevakkıf değildi. Bu defa edecekleri muavenet muahede imza edilsin, edilmesin edecekler idi. Çünkü bize muavenet icrasını esas itibariyle enternasyonal kabul etmiştir. Meselâ İngiliz murahhasları itiraz ettikleri halde, bir buçuk seneden beri emperyalistlere, müstevlilere karşı kahramanca harp eden Türklere biz her türlü muaveneti icra edeceğimiz, dediler. Sonra meselâ enternasyonalde diğer bir şey mevzubahis oldu. Oraya gelen Alman murahhaslarına istedikleri reyini vermemişlerdi. Türk komünistlerine üç kişi oldukları halde dört rey vermişler. O zaman Almanlar; nasyonalist Türklere bu kadar rey veriyorsunuz da bize bu kadar vermiyorsunuz, demişler. Reis bağırır; Türklere ne olursa olsun, bir buçuk seneden beri emperyalistlere -karşı harp etmektedirler, demiş idi. Sonra muavenet meselesinin esasını biz oraya gitmeden tayin edilmiştir. Yani bizim istediğimiz miktarı da tayin etmişler. Başımızı ağrıtırıp size Rusya ile olan münasebatın bütün safahatını, orada neler olmuş ise hepsini arz ettim. Bu muahede kabul olunursa tekrar tasdik için Meclise gelecektir. Mesele daha orada da konuşulacaktır. Yalnız murahhasların imzası kâfi değildir. İmza için de Meclise gelecektir. Şimdi biz ret veyahut kabul gibi bir şey yapamazdık. Bütün safahatını size arz ettim. Rusya ile Ermenistan ile şark hududumuzdan halen, müstakilen vesaire bütün hususu nazarı itibara alıp inceden inceye kararınızı verirsiniz. Şarkta istikbalimiz büyük bir istikbaldir. Ayrıca arz edeceğim. Rusya'daki Müslümanların bize karşı nazarlarını ve bizlerden neler beklediklerini hepsini arz edeceğim.

Bu mühim kararı sizin ittihaz etmenizi yahut hükümet nasıl tensip ederse (ona göre kararlaştırılacaktır.) Bendeniz kalktım, geldim. İmza Bekir Sami Beyin, 30 ağustos 1336 tarihlidir.
36

Şimdiye kadar cereyan eden müzakerat ve bilhassa Çiçerin ile vuku bulan son mülakatımızı arz ettim. Şimdi efendim, Rusya ile olan münasebatı Tesmiyemiz bu... Fakat Rusya ile olan münasebatımızda başka amiller de vardır. Bunlar artık bendenizin şahsî gördüğüm noktai nazarlardır. Rusya ile olan

³⁵- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 170

³⁶- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 171

münasebatımızda bir kere Şarktaki İslâm hükümetleri arasında; **Kazan, Başkurt, Türkistan var, Buhara var, Hive var. Tataristan Devleti, Türkistan Devleti, Hive Devleti var. Buhara Devleti var. Azerbaycan Devleti var. Ve şimalî Kafkasya'da teşekkül etmek üzeredir.** Yani Rusya'da bugün nim müstakil olarak Tataristan, Kırgız, Buhara, Hive var. Yani orada bundan sonra Rusya kanunu cari değildir. Kendi kanunları vardır. Buhara var, Hive var, Azerbaycan var. Aşağıda şimalî Kafkasya teşekkül etmek üzeredir. Bunlar nim müstakildir. Rus federasyonuna dâhildir. Mesaili hariciyeleri, şimendiferleri, mesaili maliyeleri, postalan beraberdir. Fakat umuru adliye, dâhiliye vesairelerinde müstakildir. Federatif hükümetidir. Dikkat buyruldu ise ismine Rusya Sosyalist Federatif Hükümetidir. Yani federasyon halindedir. Umdesi sosyalisttir. Şekli hükümet de sosyalizm ile komünizmi birbirinden ayırınız. Onu ayrıca izah ederim. Müslümanlık âlemini arz edeyim. Meselâ Müslüman komünistleri dinliyorsun. Bize komünistler azatlık vermiştir derler. Fakat sureti hususiye de emvale dokunduğu, hakkı mülkiyeti kaldırdığı ve kızıl ordu ile giden birtakım çapulcuların çapul yapmak, haklı haksız adam öldürmek ne için? Metalibi milliyemizi istihsal etmek daha doğrusu bir komünist ve halis komünist olacağız³⁷. Sizi ilk gördükleri vakitte umumî yerlerde davetlerde vesair yerlerde böyle söylerler. Fakat hususî mahallerine gittiğinizde karşınızda güzel Müslüman nasyonalistini Türk ve Müslüman görüyorsunuz. Binaenaleyh biz komünistliğe riayet edeceğiz. Biz komünistlerle beraber çalışacağız. Ancak komünist idaresi ilân olduğu vakit pek çok fenalıklar olmuş, kesbi kuvvet etmek için, yani sureti umumiyede Rusya onlara azatlık verdiği için hiçbirinde fikir ihtilali yok. Fakat efradı aldığımızda onlar, ondan dolayı müteneffirdirler. Zaten buralarda iptidaî komünist idaresi ilân olduğu vakit pek çok fenalıklar olmuş. Şüphesiz bizim vaktimiz bunların hepsinin tetkikine müsait değildir. Rus komünistlerinin çoğu denilebilir ki Rus değil Gürcü, Musevi ve Azerbaycan taraflarında Ermeni. Meselâ koca Hive memleketi merkezinin orada bir murahhası var. Bunlar oraya gittikleri vakit birçok fenalıklar icra etmişler. Merkezdeki asıl inkılabı haber aldıkça âdeta takbih ediyorlar ve Azerbaycan heyetinin bize dediğine ve Küçük handan gelen heyetin nakline göre merkez gittikçe bu fenalıkların önünü almaya, fenalık yapanları çekip onların yerine o memleket ahalisinden intihap etmişler. Bizden behemehâl alemdar adamlar istiyor. Hive bizden teşkilâtı askeriye yapacak zabıtlar istiyor. Afganistan bize; Ruslarla olan münasebatımızı ve siyaseti müstakbelimizi beraber tespit edelim, ne dersiniz, diyor. Resmî olarak, arz edebiliyor muyum, böyle diyor. Sonra Buharlılarla uzun uzadıya görüştük. Sonra Tatarların da itimadı var. Fakat Azerbaycan'ın bugünkü rüesası; bizi Türkler kurtardı, yine Türkler boğazladı. Fakat yine Azerbaycan Türklerin uğruna kurban olmaya hazırdır. Yani tekrar ederim. Türkiye dediğim vakit yalnız Türkleri murat etmiyorum. Rica ederim. Çünkü aynı sözleri şimalî Kafkasyalılar da söylüyor. Meselâ İran'ın şimalinde Türkmenler var, Moskova'ya gelmişlerdi. Bizi muhterem, mukaddes yerlerden gelmiş adamlar suretinde telâkki ediyorlardı. Binaenaleyh insan oraya gittiği vakitte burada bütün hücumlara maruz kalmaktan mütevellit yeis zail oluyor, insan kendi kendine diyor. Ben bu milletin en bedbaht nesline mensubum. Fakat benim evlâdına şarkta pek büyük istikbal var. Bu kendi hissiyatımdır. Belki yanılırim. Hikâye kabilinden arz ediyorum. Belki bunu millet kürsüsünde suiistimal ediyorum. Bir mübahese siyasiye, millet hakkında bir karar ittihaz edilmek üzere arz etmiyorum.³⁸

BİR MEBUS B. — Efendim, Kâşgar murahhasları yok mudur?

YUSUF KEMAL B. (Devamla) — Efendim, Kâşgar yoktur,

Azerbaycan Millet Meclisi Azerbaycan'ı Rus komünistlerine teslim ettiği vakit sormuş Meclisin hali içtimasında. Meclisten tevdiî umur veya terki iktidar etmesini istemişler ve demişler ki; buraya gelecek Bolşevikler Türkiye'ye geçip Türklerle hizmet edecek değil mi? Ve bu isin içerisinde gelen kuvvetler Türkiye'ye gidecekler değil mi? Azerbaycan'a girmişler ve arz ettiğim o komünist idaresinin başına tabii fena adamlar geçirmişler, suiistimal edilmiş. Gence vakası ki en feci fenalıkları tevliit eden bir vakadır. Daha doğrusu bugünkü Gence vakası Ermenilerin dolabı, başka bir şey değildir. Yani Nuri Paşanın çocukluğu, hıyaneti değil. Fakat bu fenalıklar olmayacakmış.

³⁷- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 171

³⁸- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 172

Azerbaycan'da bize karşı gayet derin bir muhabbet var. Onu benden evvel görmüşler, çünkü ben işittim. Başvekil makamında olan (Hasan Kaziski) Moskova'ya gelmiş idi. Onunla görüştüm, âdeta bizim gibi, yani bizim milletin mukadderatına bizden ziyade alâkadar oluyorlar. Sizde kalsın veyahut müstakil olsun. Fakat sizde kalırsa bize daha muvafık olur. Bunu bir milletin mukadderatını elinde bulunduran bir adam söylüyor. Bu sözler resmî olmayan bazı yerlerde meselâ güzel bir teşbih yapıyor. Meselâ; Türkiye köktür. Burada bulunan onun dallarıdır diyorlar. Vakıa biz münasebatı siyasiyemizde bu cihetleri düşünmedik. Biz emperyalist fikirleriyle hiç hareket etmedik. Yalnız benim için atan bir kalp görürsem elbette ve elbette benim kalbim de onun için atar. Yani oradaki Müslümanların münasebatı bu. Ve bizim hakkımızda büyük büyük şeyler besliyorlar. (Oralarda komünizm) cereyanı var. Komünizm nedir? Komünizm malûmu âliniz iktisadî bir şey. Komünist muamelâtının layığı ile idaresi için, Sovyetist idare sırf halkın teşkilâtı üzerine müesses bir idaredir. Yalnız bizden bir farkı var. O da; orada müntahip ve müntahap amele ve köylüdür. Yani insanoğlunun mesaisinden istifade eden onların tabirini kullanıyorum. Azerbaycanlıların lisanı ile söylüyorum insanoğlunun sırtından geçinen burjuvazi diyorlar. Onlar müntahip ve müntahap olamıyorlar. İntihap için daire, arazi üzerine değildir. Vakıa arazi esas, fakat asıl millet... Yani işçi ve köylü olarak intihap edilmiş. Keza idaresi, liva idaresi, vilâyet idaresi teşekkül ediyor.³⁹ Burada ahalinin intihap ettiği heyetler idare ediyor. Moskova'da kongre senede iki defa toplanıyor. Kongre bütün şubatı idareyi, bütün devlet idaresini murakabe eden kongre.⁴⁰ Fakat bu kongre teşri kuvvetini haiz. Yalnız teşri ve icra kuvvetini haiz olan kongrenin tefrik ettiği iki yüz kişilik merkez icra komitesi var. O merkez icra komitesi de senede iki defa kongreye hesap vermeye mecbur, iki yüz kişilik merkez icra komitesinin bir reisi var, bir divan riyaseti var. Reisi Reisicumhur Kalinin isminde bir adam. Sonra merkez icra komitesinin millet komiserlerini ayırıyor. O komiserlerin reisi de hükümet reisi (Lenin). Teşkilâtı hükümet bundan ibaret. Sovyetik bir tarzda devleti idare eder. Sonra hakkı mülkiyetin refi, yani hakkı mülkiyetin külliye inkârı, amelin sermayeye galebesi, sermayedarların onların tabirince sermayedarların halkı soymasına meydan vermeyecek. Bu esasın, bu aslın tahakkuku olan bütün vesaiti istihsalin cemiyetleştirilmesi. Sosyalilâsyon bizim tabirimizce beytûmalindir. Arz edebiliyor muyum? Vesaiti istihsal beytûmalindir. Arazi vasitai istihsaldır, para vasitai istihsaldır. Sonra bütün fabrika vesaire beytûmalindir. Bunda herkes çalışır, diyorlar. Çalışmaya ekmek yoktur ve çalışan çalıştığı kadar yer. Ticareti kaldırıyorlar. Çünkü onlara göre ticarete tüccarın yaptığı şey gayrın yaptığından istifadedir. Onun için ticaret de memnudur, deyip kaldırıyorlar. Ticaret millileştirilmesi hususu ticaretin bütün millet tarafından yapılması, sonra arazinin millileştirilmesi, büyük sermayenin millileştirilmesi, ticareti hariciyenin yine millet tarafından yapılması, dâhilde millet tarafından cemi, bütün tevziatın devlet tarafından yapılması. Bugün Rusya'da ona mukabil ihtiyacının tevhidinde yine devlet tarafından yapılmıştır.⁴¹

Kongrenin tefrik ettiği iki yüz kişilik merkez icra komitesi var. O merkez icra komitesi de senede iki defa kongreye hesap vermeye mecbur, iki yüz kişilik merkez icra komitesinin bir reisi var, bir divan riyaseti var. Reisi Reisicumhur Kalinin isminde bir adam. Sonra merkez icra komitesinin millet komiserlerini ayırıyor. O komiserlerin reisi de hükümet reisi Lenin, Teşkilâtı hükümet bundan ibaret. Soviyettek bir tarzda devleti idare eder. Sonra hakkı mülkiyetin refi, yani hakkı mülkiyetin külliye inkârı, amelin sermayeye galebesi, sermayedarların onların tabirince sermayedarların halkı soymasına meydan vermeyecek. Bu esasın, bu aslın tahakkuku olan bütün vesaiti istihsalin cemiyetleştirilmesi... Sosyalilâsyon bizim tabirimizce beytûmalindir. Arz edebiliyor muyum? Vesaiti istihsal beytûmalindir. Arazi vasitai istihsaldır, para vasitai istihsaldır. Sonra bütün fabrika vesaire beytûmalindir. Bunda herkes çalışır, diyorlar. Çalışmaya ekmek yoktur ve çalışan çalıştığı kadar yer. Ticareti (kaldırıyorlar. Çünkü onlara göre, ticarete tüccarın yaptığı şey gayrın yaptığından istifadedir. Onun için ticaret de memnudur, deyip kaldırıyorlar. Ticaret millileştirilmesi hususu ticaretin bütün millet tarafından yapılması, sonra arazinin millileştirilmesi, büyük sermayenin

³⁹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 172

⁴⁰- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 173

⁴¹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 173

millileştirilmesi, ticareti hariciyenin yine millet tarafından yapılması, dâhilde millet tarafından cemi, bütün tevziatın devlet tarafından yapılması. Bugün Rusya’da ona mukabil ihtiyacının tevhidinde yine devlet tarafından yapılmıştır.

Kapalı Sovyet depoları var. Mağazaları var. İaşe Komiserinin verdiği vesikalarla o mağazaya gidersiniz. Pek ucuz bir surette ihtiyacınızı temin edersiniz. Bu para ile oluyor. Fakat paranın kıymeti o kadar düşmüş ki bir arabacı götürmek için en aşağı üç ruble alıyor. Bazı yerlerde bin, bazı yerlerde dört bin, bazı yerlerde hatır için dört bin rubleye bizim kâğıdımızı alıyorlar. Rusya komünist olmakla beraber, diğer devletlerle olan münasebatında kapitalist ve emperyalistlere mukabele ve müdafaa ile müstevli devletlere karşı olan müdafaayı ayırmaya başladı. Bunu Enternasyonal da kabul etti. Yani bir millet kapitalist olsa, orada komünizm de ilân edilmese burjuva demektir. O millet nasyonalist de olsa onunla beraber çalışmak esasını kabul etmişlerdir. Sonra; son zamanlarda gerek bizim tarafımızdan ve gerek Müslümanlar rüesası tarafından gerek sair bazı kimseler tarafından sarahaten anlatıldı. Eğer siz Müslüman âlemi ile beraber çalışmak isterseniz Müslüman âleminin komünistliği kendilerinin şeraiti dairesinde olursa... Meselâ İran’da Küçükhan evvelce bunlarla beraber çalışıyor idi. Sonra Küçükhan demiş, ben her vakit sizi müdafaa edeceğim. Emperyalistlere karşı sizinle beraber çalışıp müdafaa edeceğim, tecavüz edeceğim. Yalnız benim komünistliğim şeriatın çizdiği dairede olursa demiş.

Hulâsa edilecek olursa memleketimizin ahvali tarihiyesi, ahvali coğrafyası, mazimiz sonra maruz kaldığımız hücumların heyeti umumiyesi göz önüne getirilecek olursa, gayet kavi bir set yapılmazsa, emperyalist âlemi bizimle birleşir, bizi tamamıyla ellerinde âlet ederler. Bu kabil olmadığı takdirde o cereyanı düşünmek lâzım gelir. Şimdilik maruzatım bu kadardır. Gayrin hakkına taallük eden Rusların olsun, başka devletlerin olsun, bunu cümleminizin yegân yegân takdirine bırakıyorum.⁴²

4. SONUÇ

Yeni Türkiye’nin en eski ve şimdiki yakın dostu Sovyet Rusya idi, Osmanlı İmparatorluğunun gerileyip yıkılmasında her devletten daha fazla çaba harcamış olan Çarlık Rusya’sı, 1682 yılından 1918 yılına kadar süren iki buçuk asırdan daha az bir zaman içerisinde güney komşusuna karşı on savaş vermiş ve bu iki devlet bu iki yüz elli yıllık zamanın beşte birini mücadele ile geçirmişlerdi. Romanoflarla Osmanlı Türkleri arasında hakiki güvene dayalı münasebetler asla kurulamadığı halde, bu derin husumet yerini Birinci Dünya Harbi sonunda yakın bir dostluk ve itimada terk etmiş gözüküyordu.

Milli Mücadelenin başladığı ilk günlerde Anadolu hareketi önderleri doğu siyasetini üstün tuttıkları görülmekteydi. Bağlaşık Devletler Türkiye’ye onurlu bir barış önerse, Batı’lı Devletler ile bir uzlaşmaya varmayı yeğ tutacaklardı. Ancak, Milli Mücadele önderleri, batı ile bir anlaşmaya varılmayacağını anlayınca, dikkatlerini Doğu’ya çevirmiş, Doğu’nun yeni Türkiye’yi tanımakla kalmayacağını, Misak_1 Milli’nin uygulanması yolunda Türkiye’ye her türlü yardımda bulunacağına inanmaya başlamışlardı. Dolayısıyla, Doğu siyasetini uygularken, bu siyasetin kendi ulusal amaçlarıyla ve ilişki kurmayı diledikleri ülkelerin emelleriyle çelişmemesine büyük dikkat göstermiş, konu ne kadar karışık olursa olsun, sonunda Doğu siyasetinde büyük başarı sağlamış, ama Kafkasya’yı ve İslam dünyasını kendi etkisi altına almaya çalışan Bağlaşık Devletlerin Rusya’nın güney batısında oluşturdukları ablukanın güçlenmesinin Anadolu’ya egemen olacak güce bağlı olduğunu iyi biliyordu. Anadolu’daki mücadelenin kendi ilkelerine ters düşmediğini anlayarak Milli Mücadeleyi desteklemeyi kendi politikasının temel unsuru olarak görüyordu.

22 Mart 1920’de İstanbul’un İtilaf Devletlerince resmen işgali üzerine, her yandan kurtuluş ümitlerinin ortadan kalkmış olduğu bir sırada, Milli Mücadelecilerin Bolşevik Sovyet Rusya’nın yardımını sağlamaktan başka çare kalmadığını sezmeye, “düşmanımın düşmanı benim dostumdur” ilkesinden hareketle, Sovyet Rusya İle işbirliği imkanlarını araştırmaya başlamışlardı. Kazım

⁴²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), I, s. 174

Karabekir Paşa, 17 Mart'ta o sırada Bakü'de bulunan Halil Kut ve Nuri Kılılgil paşalara gönderdiği telgraflarda, Bolşeviklere yaklaşmanın önemine değinmiş, Mustafa Kemal Paşa'da 2 Nisan'da Kazım Karabekir Paşaya Ankara'dan gönderdiği telgrafta; Ulusu kurtarmak için gerekli her özveride bulunarak Bolşeviklerle bir anlaşma yapma vaktinin geldiğini bildirmişti.

Rus Sovyet hükümetinin muhtelif yollardan Türkiye ile temas aramaları, hatta Anadolu İnkılabı ile ilgileri bulunmayan kimselerin Ankara namı hesabına müzakereye girişmeleri üzerine, bu temasları yalnız bir kanala toplamak, resmi ve yetkili şahıslarla müzakerelerin yapılması ve mümkün olan müsait şartlarla bir anlaşmaya varılması maksadıyla Moskova'ya bir murahhas heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

29 Temmuz 1920 tarihinde Moskova'ya varan Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk Kurulu, karşılıklı kuşku ve kararsızlık havası içinde Sovyet önderleriyle görüşmelere başlıyordu. Moskova'ya varışlarında yüksek rütbeli hiçbir Sovyet yetkilisi onları garda karşılamaya gelmemişti. O günlerde Petersburg'da oturma yapan 3. Enternasyonal'e katılmış olmalarını özür olarak ileri sürüyorlardı. Kendilerine karşı gösterilen bu ilgisizlik, Türk temsilcilerini öfkeliyordu. Esasen yine o günlerde Bolşeviklerin, Türklerin en büyük düşmanları olarak nitelendikleri İngilizlerle bir ticaret anlaşması imzalamak üzere yaptıkları görüşmeler, Kafkaslarla, Anadolu'ya karşı besledikleri emeller, Ermenilerle Türkler arasındaki sınır sorununda arabuluculuk önerisinde bulunmuş olmaları ve böylece Milli Mücadeleyi başlatanları Kafkaslardaki Ermeni setini yıkmak fırsatından yosun bırakmalara, Türklerin Sovyetlere karşı olan kuşkularını oldukça artırmıştı. Bu karşılıklı kuşku duyguları içinde, Türk temsilcileri, Sovyet Dışişleri Komiseri Georgi Vasilieviç'le resmi olmayan bir görüşme yapıyorlar; bu görüşme sırasında, iki tarafın birbirine olan kaygı ve kuşku ani olarak açığa çıkıyordu. Çiçerin, o sırada Türklerle Fransızlar arasındaki ilişkilere bağlı kuşkularını belirtmekten geri kalmıyor, ama Sovyet Rusya ile İngiltere arasındaki ilişkiler konusunda Türklere güvence vermeye çalışıyordu.

KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel/Ekim 1336 (1920), I

Diğer Yayınlar

Ali Faut Cebesoy (2017), Moskova Hatıraları Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya, Temel Yayınları, İstanbul.

Salim Burçak (1983), Moskova görüşmeleri ve Dış Politikamız üzerindeki Tesirleri, Ankara.

Salahi R. Sonyel (2003-II), Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı, (yeni Belgelerle) 1918-1923, II

Selahi R. Sonyel (2003-II), Türk Kurtuluş Savaşı, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara.